

ก การถอดรื้อประวัติศาสตร์การแตกนิกายของ พุทธศาสนายุคแรกและความเข้าใจเกี่ยวกับ นิกายเถรวาทและมหาสังฆิกะ*

ชาญณรงค์ บุญหนุน**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการแตกนิกายของพุทธศาสนาในอินเดียช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-3 (543-200 ปีก่อน ค.ศ.) และข้อกล่าวหาที่มีต่อนิกายมหาสังฆิกะและนิกายอื่น ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์บาลี (พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ที่ป้างสะ) ของพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อรื้อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะ ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นสาเหตุของความย่อหย่อนใน

* บทความนี้ปรับปรุงจากรายงานการวิจัยหัวข้อ “การศึกษาประวัติศาสตร์การแตกนิกายของพุทธศาสนายุคแรกและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยจากจุดยืนของพุทธพัฒนาธรรมนิยม” ภายใต้โครงการ “พุทธธรรมพหุนิยม” เมธีวิจัยอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์, สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปีงบประมาณ 2562

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Email : bwongsa2509@gmail.com.

วันที่รับบทความ 28 กุมภาพันธ์ 2563 วันที่แก้ไขบทความ 4 สิงหาคม 2563
วันที่ตอบรับบทความ 12 ตุลาคม 2563

พระธรรมวินัยและทำให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ภายหลังพุทธปรินิพพาน (3) เพื่อนำเสนอความเป็นไปได้ใหม่ในการทำความเข้าใจ อัตลักษณ์ของพุทธศาสนิกายเถรวาทในสังคมไทยจากการสนทนากับแนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรม (Multiculturalism) ของ ชาร์ลส์ เทย์เลอร์

ในช่วงหลังพุทธกาล ระหว่าง 1-300 ปี มีข้อมูลและบทศึกษาที่นำมาวิเคราะห์ใหม่บ่งชี้ว่า นิกายมหาสังฆิกะที่ถูกกล่าวหามานานว่าเป็นสาเหตุแห่งการแตกแยก เป็นภิกษุผู้ประพฤตินอกพระธรรมวินัยที่รวบรวมไว้ในสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นเส้นหนามแห่งพระพุทธศาสนาและนำความเสื่อมทรามมาสู่พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า อาจไม่ใช่ความจริงที่ปราศจากข้อโต้แย้ง ถ้าข้อมูลและข้อเสนอในงานวิจัยนี้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ทศณะดั้งเดิมที่มีต่อพุทธศาสนายุคแรกและความเข้าใจที่ว่าฝ่ายเถรวาทเป็นเพียงนิกายเดียวที่รักษาพระธรรมวินัยอันบริสุทธิ์ที่รวบรวมไว้โดยพระอรหันต์ในสังคายนาครั้งที่ 1 ก็พึงได้รับบทวนและเปิดทางสู่แนวการวิเคราะห์ใหม่ที่แตกต่างจากเดิมได้

คำสำคัญ: การแตกนิกาย พุทธศาสนาเถรวาท มหาสังฆิกะ พหุนิยมทางวัฒนธรรม

Deconstructing History of The Schisms of Early Buddhism and An Alternative Way to Understand Theravada and Mahasamghika School*

Channarong Boonnoon**

Abstract

The objectives of this research are threefold: (1) to re-visit the schisms in Indian Buddhism during the 1st and 3rd Buddhist Centuries (543-200 B.C.) and the traditional accusations against the Mahasamghika and other schools as appeared in the Pali texts (the *Tipitaka*, *Atthakathas*, and *Dipavamsa*) of Theravada Buddhism; (2) to deconstruct the accusation that the Mahasamghika School was the origin of debilitated discipline and chasms among the Sangha after the passing away of the Buddha; and (3) to present a possible alternative to the way Theravada Buddhist identity has been constructed in Thai society. This possible alternative is inspired by a conversation with the multiculturalist position of Charles Taylor.

* This article developed from Research paper “A Study of History of The Schisms of Early Buddhism and Thai Buddhist’s Understanding of Theravada’s Identity from Multiculturalist Position.” **Buddhist Pluralism Project, Senior Research Fellowship in Humanity, Thailand Science Research and Innovation (TSRI) 2019-2021.**

** Assistant Professor, Department of Philosophy, Faculty of Arts, Silpakorn University, Email : bwongsa2509@gmail.com
Received February 28, 2020, Revised August 4, 2020,
Accepted October 12, 2020

Evidence from the 1st and 3rd centuries on this issue indicate that the traditional accusation may not be true without contestations. Traditional accusations indicate that the Mahasamghika was the cause of chasms, violated the Dhamma-Vinaya as compiled in the First Councils, was an enemy of Buddhism, and brought the decline and corruption to Buddhism. If the evidence and analysis from this study is well worth consideration, the longstanding beliefs that Theravada Buddhists are the only ones to maintain the pure Dhamma-Vinaya as compiled in the First Councils could be subjected to a re-evaluation.

Keywords: Schisms, Theravada Buddhism, Mahasamghika, Cultural Pluralism

1. บทนำ: ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ใน *Politics of Recognition* อันเป็นงานเขียนทางปรัชญาการเมืองที่สำคัญ ชาร์ลส์ เทย์เลอร์ (Charles Taylor) ให้เหตุผลสนับสนุนข้อเรียกร้องให้เคารพในความหลากหลายวัฒนธรรมว่า เนื่องจากมนุษย์สร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนของเขาขึ้นโดยอาศัยวัฒนธรรมที่แวดล้อมการดำรงอยู่ของเขา แต่ละคนมีอัตลักษณ์อันแท้จริงของตนเองซึ่งหลอมสร้างขึ้นจากวัฒนธรรมหรือการมีบทสนทนากับผู้อื่น การเคารพยอมรับ (recognition) จากผู้อื่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์เพราะสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกกับการเข้าใจตนเอง

ความปรารถนาที่จะได้รับการเคารพยอมรับสืบเนื่องมาจากสมมติฐานที่เชื่อว่ามี mốiเชื่อมโยงกันระหว่างการเคารพยอมรับกับอัตลักษณ์ อันหมายถึงความเข้าใจของบุคคลว่าเขาเป็นใคร อันเป็นลักษณะพื้นฐานสำหรับกำหนดคุณลักษณะความเป็นมนุษย์ของพวกเขา ข้อเสนอในเรื่องนี้ก็คือ อัตลักษณ์ของเราส่วนหนึ่งนั้นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาจากการเคารพยอมรับหรือไม่เคารพยอมรับหรือการตระหนักรู้อย่างผิด ๆ ของผู้อื่น และดังนั้น คนคนหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลสามารถจะได้รับความทุกข์ทรมานจากการทำลายหรือการเบียดเบียน ถ้าผู้คนหรือสังคมที่รายล้อมเขาสะท้อนภาพของพวกเขอย่างจำกัด ลดความหมายหรือคุณค่าหรือสะท้อนออกมาอย่างน่ารังเกียจ การไม่เคารพยอมรับหรือการตระหนักรู้อย่างผิดพลาดสามารถทำให้เกิดความเจ็บปวด เป็นรูปแบบหนึ่งของการกดขี่ และทำให้ทุกข์ทรมานหรือคุมขังเขาไว้ในความผิดพลาด บิดเบือนและลดทอนชีวิตความเป็นอยู่ของเขา

.... ในมุมมองนี้ การตระหนักรู้อย่างผิด ๆ ไม่เพียงแต่แสดงถึงการขาดความเคารพยอมรับ ยังเป็นการลงโทษสร้างบาดแผลอันเจ็บปวดสาหัส ทำให้เหวี่ยงเสียใจเพราะรังเกียจตัวเอง การตระหนักรู้และยอมรับอย่างถูกต้องจึงไม่ได้เป็นเพียงมรรยาทที่บุคคลพึงมี แต่เป็นความจำเป็นสำหรับการมีชีวิตอีกด้วย (Taylor, 1994, pp. 25-26)

เทย์เลอร์เห็นว่าแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์และการถูกยอมรับกลายมาเป็นเรื่องที่สำคัญในสังคมสมัยใหม่ ด้วยสาเหตุ 2 ประการ ประการแรก ได้แก่ การล่มสลายของลำดับชั้นทางสังคมซึ่งเคยเป็นพื้นฐานให้แก่แนวคิดเรื่องเกียรติยศ (honor) และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์ เกียรติยศเป็นสิ่งที่บางคนเท่านั้นที่จะมีได้ ในขณะที่ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรี (dignity) นัยยะของศักดิ์ศรีคือความเป็นสากลและความเสมอภาค เมื่อเรากล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือศักดิ์ศรีแห่งพลเมือง นัยยะที่เป็นพื้นฐานก็คือมันเป็นสิ่งที่ทุกคนมีร่วมกัน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวว่าแนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตย กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการถูกยอมรับอย่างเท่าเทียมเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อวัฒนธรรมประชาธิปไตย (Taylor, 1994, p. 27) ประการที่ 2 อัตลักษณ์ที่ถูกทำให้เป็นปัจเจกหรือความแท้จริง (authenticity) ทำให้เกิดความต้องการการถูกยอมรับจากผู้อื่น ความคิดเรื่องความเป็นแท้จริงของบุคคลเกิดจากแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลในฐานะผู้ประเมินผลของความถูกต้องทางจริยธรรมของตนเอง ในมิติทางศาสนา ความถูกต้องอาจมาจากคัมภีร์ศาสนาหรือข้อตัดสินจากภายนอกตัวมนุษย์ หรือในบางสำนักปรัชญา ความถูกต้องตัดสินโดยอาศัยการคำนวณผลได้ผลเสีย แต่แนวคิดเรื่องความจริงแท้ (idea of authenticity) เกิดจากการตระหนักถึงเสียงอันมาจากภายในตัวบุคคล เสียงจากข้างใน (inner voice) เป็นสิ่งสำคัญเพราะเสียงดังกล่าวมันจะบอกได้เองว่าอะไรคือผิดอะไรคือถูกสำหรับตัวเขาเอง และการได้สัมผัสกับความรู้สึกสำนึกทางศีลธรรมจากข้างในแบบนี้เป็นเรื่องสำคัญในฐานะที่เป็นวิธีไปสู่จุดหมายแห่งการกระทำที่ถูกต้อง แนวคิดนี้เชื่อว่ามนัสสำนึกที่เกิดจากภายในตัว

บุคคลนั้นท้ายที่สุดแล้วจะทำให้บุคคลสามารถเชื่อมต่อตัวเองกับความดีงามสูงสุดได้ นั่นคือการตระหนักรู้ความจริงสูงสุด หรือภาวะสูงสุดทางจิตวิญญาณผ่านการตระหนักรู้ตนเอง เหมือนดังที่เกิดขึ้นในเหล่านักบุญทั้งหลาย (Taylor, 1994, pp. 28-28)

ข้อเขียนของสุวรรณา สถาอานันท์ ใน *ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา* ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดพหุนิยมทางศาสนา (Religious Pluralism) เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการศึกษาด้านปรัชญาศาสนาในปัจจุบัน โดยระบุนสาเหตุ 3 ประการที่ผลักดันให้เราควรสนใจการศึกษาเกี่ยวกับพหุนิยมทางศาสนา ได้แก่ เหตุผลทางศาสนา เหตุผลทางวิชาการ และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกสมัยใหม่ที่ผู้คนทุกระดับชั้นอพยพเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนเพื่อแสวงหาอาชีพหรือดำรงชีพจนเกิดการปะทะกันทางวัฒนธรรม โลกไร้พรมแดนทำให้เราอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งด้านคำสอนเกี่ยวกับความจริงและแนวปฏิบัติบางประการที่ศาสนาต่างๆ นำเสนอ (สุวรรณา สถาอานันท์, 2550, หน้า 163) เหตุผลเรื่องความจริงทางศาสนาจะเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ให้เกิดการศึกษาเรื่องพหุนิยมทางศาสนาตามที่ จอห์น ฮิค (Hick, 1985) ผู้บุกเบิกการศึกษาเรื่องพหุนิยมทางศาสนาและเขียนหนังสือชื่อ *พหุนิยมทางศาสนา (Religious Pluralism)* ได้ชี้ให้เห็นปัญหาชนิดหนึ่งที่ทำให้เขาต้องนำเสนอแนวคิดพหุนิยมทางศาสนาขึ้นมาในวงวิชาการด้านปรัชญาศาสนา คือ การยกตนข่มท่านเรื่องความจริงทางศาสนา เขาชี้ว่าการยกตนข่มท่านมาจากการยอมรับข้อความเชื่อที่ว่า มีความจริงสูงสุดบางอย่างที่ดำรงอยู่และความจริงที่ว่านั้นถูกเปิดเผยและรับรู้ผ่านประสบการณ์ของผู้ที่ถูกเลือกจากองค์ควันหรือพระเป็นเจ้าผู้สูงสุดเท่านั้น ความคิดทำนองนี้ปฏิเสธความจริงสูงสุด ความรู้อันถูกต้อง และความดีงามสูงสุดที่มีอยู่ในวัฒนธรรมศาสนาอื่น (Exclusivism) ข้อความเชื่อในพระคัมภีร์ของชาวคริสต์เคยถูกตีความให้เป็นฐานรองรับความเข้าใจทำนองนี้ แม้ต่อมาจะยอมรับว่ามีความจริงดำรงอยู่ในศาสนาอื่น ๆ หรือวัฒนธรรมอื่น ๆ มิใช่แต่ในวัฒนธรรมของชาวคริสต์เท่านั้น แต่ชาวคริสต์ก็ถือว่าความจริงที่เผยแสดงในวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นจริงเพียง

บางส่วน ไม่ใช่ความจริงอันสมบูรณ์ ซึ่งความจริงชนิดหลังนี้จะมีก็แต่ในวัฒนธรรมของชาวคริสต์ที่ได้รับการเผยแผ่และการไถ่บาปจากพระเยซูเจ้าเท่านั้น ท่าทีที่ยอมรับว่าวัฒนธรรมอื่นอาจเข้าถึงความจริงสูงสุดและบรรลุถึงความดีงามได้ แต่ไม่อาจเป็นความจริงเทียบเท่าวัฒนธรรมทางศาสนาหลักที่ตนเองนับถือ เรียกว่า Inclusivism ท่าทีต่อความจริงทางศาสนาทั้งสองประการนี้มีอยู่ในศาสนาต่าง ๆ ไม่เพียงแต่ในคริสต์ศาสนาเท่านั้น จอห์น ฮิค ปฏิเสธแนวความคิดสองประการนี้ และโน้มน้าวให้ยอมรับแนวคิดเรื่อง *พหุนิยมทางศาสนา (Religious Pluralism)* ฮิคมองว่าวิถีแห่งความรอดหรือแนวทางของการหลุดพ้นของแต่ละศาสนานั้น มีความแตกต่างกันออกไป ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า แต่ละวัฒนธรรมศาสนาเข้าถึงสิ่งสูงสุดภายใต้ข้อจำกัดทางวัฒนธรรม ภาษาและประสบการณ์ของตนเอง แม้ว่าเป้าหมายของศาสนา วิถีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายทางศาสนา หรือการอุทิศตนเพื่อเข้าถึงประสบการณ์ทางศาสนาอันแท้จริงจะต่างกัน แต่เราไม่มีเหตุผลที่จะให้ความเคารพต่อศาสนาของตนมากกว่าศาสนาอื่น ๆ ไม่ว่าเราจะรู้สึกซาบซึ้งในศาสนาอื่น ๆ อย่างแท้จริงหรือไม่ก็ตาม เพราะว่าเราไม่สามารถประเมินศาสนาต่าง ๆ อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ แต่ละศาสนามีทั้งแง่บวกและแง่ลบของตนเอง จึงเป็นไปได้ที่จะใช้ข้อตัดสินของมนุษย์ไปวัดน้ำหนักหรือเปรียบเทียบความดีงามของระบบต่าง ๆ ที่ช่วยให้มนุษย์พบความรอด (Hick, 1985, pp. 68-87)

เนื่องจากบทความนี้เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ศาสนา ผู้เขียนจะใช้แนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรม (Multiculturalism) ของเทย์เลอร์เป็นจุดยืนในการศึกษา พหุนิยมทางวัฒนธรรมถือว่าการตระหนักรู้และเคารพยอมรับในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือการเคารพในอัตลักษณ์ของผู้อื่นเป็นรากฐานสำคัญของจริยธรรมของโลกสมัยใหม่ การดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และอัตลักษณ์ที่แตกต่าง เกิดขึ้นบนความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ตีร่วมกันของปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคม ผู้สนับสนุนพหุวัฒนธรรมนิยมเชื่อว่าวิธีที่ถูกต้องที่สุดในการอยู่ร่วมกันในสังคมคือ การเคารพยอมรับผู้อื่นตามที่เขาเป็นหรือเคารพในอัตลักษณ์ที่แท้จริงของเขา การทำความ

เข้าใจหรือตระหนักรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับบุคคลนั้นๆ และให้ความเคารพต่อสถานะที่เป็นอยู่ของบุคคล มีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของบุคคลในฐานะสัตว์ที่มีเป้าหมายในตัวเอง พหุนิยมทางวัฒนธรรมเรียกร้องให้มีการตระหนักรู้วัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย ไม่สร้างความปวดร้าวก่ผู้อื่นเพราะการมีความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์หรือตัวตนของผู้เป็นอย่างผิด ๆ อาจนำไปสู่การกดขี่หรือปฏิบัติต่อเขาโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของมนุษย์

บทความนี้ไม่ได้ต้องการจะใช้แนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรมของชาร์ล เทย์เลอร์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา หากอาศัยจุดยืนดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาเท่านั้น โดยจะเริ่มต้นจากคำถามว่า เหตุใดเราจึงต้องสนใจเสียงที่แตกต่างอันปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาบาลีและวรรณกรรมทางศาสนาของเถรวาท ซึ่งถ้าตอบจากจุดยืนพหุนิยมทางศาสนา ก็ต้องบอกว่าเพราะข้อเท็จจริงที่ว่า พุทธศาสนามีอยู่หลายสำนัก หลายกลุ่ม หลายนิกาย เราไม่อาจประเมินได้อย่างสมบูรณ์ว่าคำสอนหรือแนวคิดของสำนักนิกายใดถูกผิดโดยสมบูรณ์ การเคารพยอมรับวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่แตกต่างออกไปจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จุดยืนดังกล่าวนี้มาจากการยอมรับแนวคิดพหุนิยมทางศาสนาของอีกที่ว่าความจริงทางศาสนาไม่สามารถจะตอบให้แน่ชัดได้ว่าใครถูกผิดที่สุด ตามจุดยืนพหุนิยมทางวัฒนธรรม ทุกกลุ่มอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมควรได้รับการเคารพยอมรับในความเป็นแท้จริง การเคารพยอมรับความเป็นบุคคลที่แท้จริงนั้นหมายถึงการเคารพในอัตลักษณ์ของบุคคลซึ่งหล่อหลอมขึ้นจากวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและอุดมการณ์ที่เป็นภูมิหลัง ในบริบทของเถรวาทและมหายาน ประวัติศาสตร์ของกลุ่มนิกายและเรื่องเล่าเกี่ยวกับจุดกำเนิดของกลุ่มนิกายที่ผิดเพี้ยนไม่ตรงกับความจริงได้ทำให้ศาสนิกชนเกิดความเชื่อและมีท่าทีที่ไม่ถูกต้องทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การเข้าใจอัตลักษณ์พุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายานที่ปรากฏในตำราประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของไทยในปัจจุบันยังมีช่องโหว่และมีความผิดพลาด ความเข้าใจที่ผิดพลาดนี้สัมพันธ์กับความเข้าใจประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคเริ่มแรกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาบาลี อรรถกถา

และโดยเฉพาะที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์ที่รจนาขึ้นในภายหลัง

ด้วยข้อจำกัดบางประการในการศึกษา บทความนี้จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อกรณีพุทธศาสนศึกษาในสังคมไทยเท่านั้น เนื่องจากการสำรวจเอกสารเบื้องต้นพบว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับการสังคายนาคั้งที่ 1-3 มีส่วนสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์หรือการนิยามตนเองของพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศศรีลังกา เมียนมาและไทย ชาวเถรวาทในประเทศไทยมีความเข้าใจว่า พุทธศาสนามหายาน ก่อกำเนิดจากพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะที่แตกออกจากเถรวาทในราวพุทธศตวรรษที่ 2 (ประมาณ 300 ปีก่อน ค.ศ.) ดังเช่น หนังสือ *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา* ของพระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ระบุไว้ว่า พุทธศาสนานิกายมหายานเกิดจากนิกายมหาสังฆิกะ (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2529, หน้า 222-223) เมื่อกล่าวถึงมหายาน ท่านได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า พระสูตรสำคัญ ๆ ของมหายาน เวลาแสดงมักมีคนฟังมากจนไม่น่าเชื่อ ข้อความที่ปรากฏในพระสูตรเหล่านั้นเสมอคือ กตเถรวาท ยกย่องมหายาน พุตไปพุตมากแล้วคนจะไม่เชื่อ มีการปลอมบ้าง ชูบ้าง ขอร้องบ้างให้คนอื่นเชื่อและทำตาม แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นใจของคนแต่งพระสูตร เพราะนอกจากจะถวายเข้าพระโอษฐ์พระพุทธเจ้าแล้วยังระดมเอาวิธีต่าง ๆ มาใช้ในการหาพวกอีกด้วย (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2529, หน้า 233-234) สิริวัฒน์ คำวันสา กล่าวว่า การเชื่อมโยงมหายานกับนิกายมหาสังฆิกะเช่นนี้เกิดขึ้นจากหนังสือ “ศาสนวงศ์” ที่แต่งเป็นภาษาบาลีโดยพระปัญญาสวามีชาวพม่า เมื่อ พ.ศ. 2405 ต่อมามีการถอดความเป็นอักษรโรมันและมีการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ และกรมศิลปากรให้ถอดจากอักษรโรมันและแปลเป็นไทยตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2506 จากหลักฐานภาษาบาลีที่แต่งขึ้นนี้ทำให้ชาวพุทธไทยเชื่อกันต่อมาว่า มหายานเกิดขึ้นจากนิกายมหาสังฆิกะ (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523, หน้า 154-155)

การเชื่อว่าพุทธศาสนามหายานเกิดขึ้นจากนิกายมหาสังฆิกะและมหาสังฆิกะเป็นพวกเดียวกันกับภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลี อันเป็นพระสงฆ์

กลุ่มแรก ๆ ที่ประพุดิละเมิดพระธรรมวินัยและไม่เป็นที่ยอมรับโดยคณะสงฆ์ผู้สืบทอดเจตนารมณ์สังคายนาครั้งที่ 1 จนถูกขับออกจากคณะสงฆ์แล้วไม่พอใจจึงรวบรวมพรรคพวกอีกจำนวนมากไปก่อตั้งนิกายใหม่นั้น ทำให้ท่าทีที่ชาวเถรวาทมีต่อพุทธศาสนาหายานเป็นไปในเชิงลบ เช่น เมื่อมีผู้เสนอว่าการบวชภิกษุณีเถรวาททำได้โดยใช้คณะสงฆ์จากฝ่ายเถรวาทและมหายานร่วมกัน ก็มีผู้รู้จากฝ่ายเถรวาทของไทยคัดค้านว่า เถรวาทกับมหายานนั้นเป็นนานาสังวาส (เป็นคนละพวก) การอุปสมบททำโดยสงฆ์ที่เป็นนานาสังวาสไม่อาจสำเร็จได้ตามพระธรรมวินัยเพราะ “ในกรณีที่ว่าถ้าเป็นภิกษุณีสายเถรวาทจริง แต่ภิกษุสงฆ์ในได้หวั่นมีแต่มหายาน ภิกษุณีซึ่งบวชในสงฆ์สองฝ่าย ก็กลายเป็นบวชกับภิกษุสงฆ์มหายาน ความเป็นเถรวาทก็แปรไปเสียอีก จะนับว่าเป็นภิกษุณีเถรวาทครึ่ง มหายานครึ่ง หรืออย่างไร” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544, หน้า 19) ความลำบากใจที่ว่านี้เกิดจากการดูถูกสถานะของภิกษุมหายานที่ยังตกค้างในใจของสงฆ์ฝ่ายเถรวาทนั่นเอง อาการไม่พร้อมจะยอมรับสถานภาพอันเท่าเทียมกันของการเป็นนักบวชที่ถูกต้องหรือบริสุทธิ์ของมหายานเทียบเท่ากับเถรวาทนั้นมีอยู่จริง ดังเช่นเมื่อมีการเรียกร้องให้แก้ไขสิกขาบทเล็กน้อยเพื่อเปิดโอกาสให้สามารถบวชภิกษุณีได้ ซึ่งการปรับแก้สิกขาบทเล็กน้อย ถือว่าเป็นพุทธประสงค์อยู่แล้ว ผู้รู้ทางพุทธศาสนาในประเทศไทยบางท่านแม้จะเห็นว่าโดยหลักการแล้วสามารถกระทำได้อีกคัดค้านว่าไม่ควรทำเนื่องจาก

ถ้ามีการปฏิบัติตามพุทธาณุญาต ที่พระมโนอ้างว่าเป็นพุทธาณุญาตหรือพุทธประสงค์ คือมีการถอนสิกขาบทเล็กน้อยกันจริง ๆ และของจริงที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่ต้องดูอื่นไกล –ก็พระภิกษุในนิกายมหายานทุกวันนี้มันยังงี้ ถ้าเปรียบเทียบกับพระภิกษุในนิกายเถรวาท ก็แทบจะเป็นคนละศาสนาอยู่แล้วมิใช่หรือนั้นแหละผลงานของสงฆ์ฝ่ายที่ปฏิบัติตามสิ่งที่พระมโนอ้างว่าเป็นพุทธประสงค์ละ (ทองย้อย แสงสินชัย, 2546, หน้า 116. การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

อันที่จริง ไม่เพียงแต่นิกายเถรวาทเท่านั้นที่มีท่าทีดูหมิ่นดูแคลนนิกายมหาสังฆิกะ แม้นิกายอื่นที่แตกออกไปจากเถรวาท (โดยเฉพาะนิกายสราสตีวาท) ก็มีทัศนะเป็นลบต่อนิกายมหาสังฆิกะเช่นกัน ความรู้สึกเชิงลบนี้แสดงตัวผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้ก่อตั้งมหาสังฆิกะ โดยเรื่องเล่าจากคัมภีร์สันสกฤตของฝ่ายมหายานได้ชี้ว่าพระมหาเทวะผู้นำของนิกายมหาสังฆิกะนั้นมีพฤติกรรมชั่วร้ายเลวทราม นอกจากกระทำอนันตริยกรรมอย่างหนักก่อนจะออกบวชแล้ว ยังละเมิดอาบัติปาราชิกข้ออวดอุตริมนุสสรธรรมอีกด้วย (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 110-113) ส่วนขวมหายานดูจะมีท่าทีเป็นบวกต่อมหาสังฆิกะมากกว่าเนื่องจากมองว่าเรื่องเกี่ยวกับพระมหาเทวะที่เรียบเรียงขึ้นโดยพระวสุมิตรแห่งสำนักสรวาสตีวาทนั้นกล่าวเกินความจริง (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 193-194)

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในยุคแรกมีความสำคัญต่อการกำหนดอัตลักษณ์ของนิกายหรือกลุ่มต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีข้อสังเกตว่าพุทธศาสนาเถรวาทจะให้ความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของนิกายต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้เป็นพิเศษเพราะเถรวาทให้ความสำคัญต่อการเป็นความจริงแท้อันบริสุทธิ์ของพุทธศาสนาและอ้างว่าพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพระธรรมวินัยอันบริสุทธิ์เหนือสำนักหรือนิกายอื่น ๆ เช่น เมื่อชาวเถรวาทถูกสอนให้เชื่อว่ามหาสังฆิกะกำเนิดจากกลุ่มภิกษุวัชชีบุตรในสังคายนาครั้งที่ 2 และเชื่อว่าพุทธศานมหายานเกิดจากนิกายมหาสังฆิกะ ก็ทำให้ชาวเถรวาทเข้าใจว่ามหายานมีจุดตั้งต้นจากความคิดและแนวปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตามหลักธรรมวินัยมาตั้งแต่ต้น ความเข้าใจทำนองนี้ยังมีอิทธิพลต่อชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ดังในหนังสือ *ประวัติพระพุทธศาสนา* แต่งโดยคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดพุทธศาสนานิกายมหายานไว้ 5 ประการ และสาเหตุที่พูดถึงในลำดับต้นๆ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาฉบับต่าง ๆ ของไทยคือ มองว่า นิกายมหายานเกิดจาก “ความวิบัติ” แห่งทิกฺขุสามัญญตาและศีลสามัญญตา

ก็ในช่วงทำสังคายนาครั้งที่ 1 ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นิยม โดยการนำของพระมหากัสสปะกับกลุ่มสังคมนิยมซึ่งมี พระปราณะที่ไม่ยอมรับการทำสังคายนา จึงแยกและนำ สาวกออกไปทำสังคายนาต่างหาก ครั้นมาถึงพุทธศตวรรษที่ 1 ก็มีภิกษุชาววัชชีไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ 2 ของสงฆ์ ฝ่ายวินยวาที เพราะถือว่าอาจารย์ของพวกเขาเคยปฏิบัติกัน มาอย่างไรก็ถือเอาปฏิบัติอย่างนั้น ไม่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะผิด พุทธบัญญัติหรือไม่ก็ตาม (คณาจารย์ มจร., 2552, หน้า 90)

แม้พระวัชชีบุตรที่มีความเห็นแตกต่างออกไปจากวินยวาทีและธรรมวาที จะไม่ได้เป็นพวกเดียวกันกับมหายาน แต่เอกสารเล่มนี้มองว่ามหายานเป็นผลพวง ของการแตกนิกายครั้งแรกอันสืบเนื่องมาจากความเห็นผิด (ทิฐิวินิบัติ) และ ความ ประพฤติผิด (ศีลวินิบัติ) ของภิกษุวัชชีบุตรที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกของ พุทธศาสนา การยอมรับหรือปฏิเสธว่านิกายมหาสังฆิกะหรือเหล่าภิกษุวัชชีบุตร แห่งเวลาสี่เป็นต้นกำเนิดของมหายานในหนังสือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่เขียน โดยนักวิชาการไทยนั้นแสดงให้เห็นถึงการเข้าใจของเถรวาทที่มีต่อตนเองและผู้อื่น ในลักษณะว่าฝ่ายตนเองมีคุณสมบัติของการเป็นพุทธศาสนาที่ดีเหนือกว่าฝ่ายอื่น เช่น มองว่า พระธรรมวินัยอันถูกต้องและบริสุทธิ์จะมีอยู่ในนิกายเถรวาทเท่านั้น ไม่ต้องสงสัยว่าทัศนคติเกี่ยวกับนิกายอื่นและอัตลักษณ์ของเถรวาทเองดังกล่าวนี้ มาจากข้อความที่บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ที่เขียนขึ้นในศรีลังกาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อความในคัมภีร์ทีปวงศ์ ที่เขียนขึ้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 คำถามหนึ่งที่เกี่ยวข้องในที่นี้คือ เหตุใดชาวเถรวาท จึงเชื่อตามคำภีร์ทีปวงศ์ การยอมรับคัมภีร์ทีปวงศ์มีความสมเหตุสมผลเพียงใด?

โดยอาศัยแนวคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อการเข้าใจอัตลักษณ์ ของตนเองและผู้อื่น นิกายเถรวาทเองให้ความสำคัญอย่างสูงต่อความสืบเนื่อง ทางประวัติศาสตร์ของนิกาย บทความนี้จะย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศาสนายุคแรกๆ ที่มีสำนักและนิกายต่าง ๆ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของ

มหาสังฆิกะและข้อกล่าวหาอันปรากฏในการเขียนประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาท แม้ในสถานการณ์ปัจจุบัน ช่องว่างระหว่างนิกายทางพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายานจะแคบลงเมื่อเทียบกับอดีต ต่างยอมรับซึ่งกันและกันมีมากขึ้น แต่ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่ปรากฏในเอกสารของฝ่ายเถรวาทและที่เขียนโดยนักวิชาการด้านพุทธศาสนาในประเทศไทยยังให้ความสนใจต่อประเด็นนี้น้อยมาก การทำความเข้าใจเรื่องนี้ด้วยท่าทีแบบพหุนิยมทางวัฒนธรรม คือการพยายามทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้อื่น ๆ อย่างที่เป็นจริงให้มากขึ้น บทความนี้ต้องการโน้มน้าวให้เราทำความเข้าใจคนอื่นโดยการฟังเสียงของสำนักอื่นที่ถูกละเลยไว้ในคัมภีร์เถรวาทนั่นเอง

2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาการแตกนิกายของพุทธศาสนาในอินเดียช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-3 (543-200 ปีก่อน ค.ศ.) และข้อกล่าวหาที่มีต่อนิกายมหาสังฆิกะและนิกายอื่น ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์บาลี (พระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ที่ป้างสะ) ของพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนามหาสังฆิกะ ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นสาเหตุของความหย่อนยานในพระธรรมวินัยและทำให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ภายหลังพุทธปรินิพพาน
3. เพื่อนำเสนอความเป็นไปได้ใหม่ ๆ เพื่อความเข้าใจอัตลักษณ์ของพุทธศาสนานิกายเถรวาทในสังคมไทยจากจุดยืนพหุนิยมทางวัฒนธรรม

3. วิธีดำเนินการวิจัยและขอบเขตงานวิจัย

ในที่นี้จะศึกษาประวัติศาสตร์การแตกนิกายของพุทธศาสนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 1-3 โดยเน้นเฉพาะกรณีของมหาสังฆิกะที่แตกออกไปครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 2 (100 ปีหลังพุทธปรินิพพาน) โดยอาศัยบันทึกทางประวัติศาสตร์การสังคายนาพระไตรปิฎก 2 ชั้นที่บรรจุไว้ในพระวินัยปิฎก เล่ม 7 คือ ปัญจสตัก

ชั้นธกะ กับ สัตตสติกชั้นธกะ บันทึกข้อถกเถียงระหว่างเถรวาทและสำนักอื่นที่บันทึกไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุ (พระไตรปิฎก เล่ม 37) ร่วมกับข้อมูลอื่น ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและเอกสารทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาฝ่ายต่าง ๆ ทั้งนี้จะให้น้ำหนักแก่การวิเคราะห์เหตุการณ์ในการสังคายนาครั้งที่ 2 ของพุทธศาสนาเถรวาท (หลังพุทธปรินิพพาน 100 ปี) และเหตุการณ์ก่อนการสังคายนาครั้งที่ 3 (หลังพุทธปรินิพพาน 200 ปี) เพื่อจะเชื่อมโยงให้เห็นเสียงของพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ที่ร่วมถกเถียงประเด็นสำคัญของยุคสมัยในคัมภีร์กถาวัตถุ

ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาเป็นสองส่วนหลัก คือ (1) ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับเหตุการณ์การแตกนิกายในยุคแรกของพุทธศาสนาในอินเดีย ทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุในการแตกนิกายครั้งแรกและทัศนะที่ฝ่ายเถรวาทมีต่อสำนักต่าง ๆ ที่แตกออกไป (2) นำเสนอข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ เพื่อถอดรื้อความเข้าใจเกี่ยวกับนิกายมหาสังฆิกะที่ครอบงำโดยการเขียนประวัติศาสตร์ของฝ่ายเถรวาท ซึ่งถ้าทำสำเร็จก็จะช่วยให้เราเข้าใจอัตลักษณ์ของนิกายเถรวาทในมุมมองที่แตกต่างออกไป อันเป็นประเด็นที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ข้อที่ (3) ทั้งเปิดมุมมองให้เราได้ทบทวนความเข้าใจที่มีต่อสำนักและนิกายมหาสังฆิกะที่เชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดแนวคิดแบบมหายานอีกด้วย

4. ทบทวนวรรณกรรม

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในสังคมไทย ผู้วิจัยจึงศึกษาทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ ด้านประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่อยู่ในเอกสารภาษาไทยเป็นหลัก ดังนี้

(1) เอกสารบอกเล่าเหตุการณ์ แนวคิดและหลักคำสอนพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ทั้งเถรวาทและสำนักอื่น ๆ อย่างละเอียดที่สุด ได้แก่ หนังสือ *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา* ของเสถียร โพธิ์นันทะ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2500) ความโดดเด่นของหนังสือ *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา* อยู่ที่มีการวิเคราะห์การแตกแยกนิกายที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่ 1 และเหตุการณ์สังคายนา

ครั้งที่ 2 อย่างละเอียดลออและอย่างวิเคราะห์วิจารณ์ด้วยการนำหลักฐานจากฝ่ายบาลีนิกาย (พุทธศาสนาเถรวาท) และหลักฐานของฝ่ายสันสกฤต (มหายาน และอื่นๆ) รวมทั้งข้อคิดเห็นของนักวิชาการตะวันตก มาเทียบเคียงและให้ข้อวินิจฉัยที่น่าสนใจในเรื่องต่าง ๆ น่าสนใจว่า แม้เสถียรจะเชื่อในหลักฐานความถูกต้องของหลักคำสอนของคัมภีร์ฝ่ายบาลีมากกว่าฝ่ายสันสกฤต แต่ก็พยายามปกป้องให้ความชอบธรรมแก่พระสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ ที่ถูกฝ่ายเถรวาทกล่าวหาเฉพาะกรณีสังคายนาครั้งที่ 2 ไว้ในประการสำคัญ เสถียรได้ปกป้องพระสงฆ์ชาววัชชีบุตรที่ปรากฏในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทและพระมหาเถระที่กล่าวถึงในคัมภีร์ภทตธรรมมติจักรศาสตร์ของฝ่ายสันสกฤตว่า ข้อปฏิบัติผิด 10 ประการของภิกษุชาววัชชีบุตรรวมทั้งเรื่องการรับเงินเป็นความผิดเพียงเล็กน้อย ไม่น่าจะถึงขั้นถูกกล่าวประทุษร้ายหมายร้ายย่ำยีพุทธศาสนาและข้อโจมตีที่มีต่อพระมหาเถระว่าไม่น่าจะเป็นจริง

(2) หนังสือ *พุทธศาสนา: สารและพัฒนาการ (Buddhism: Its Essential Development)* ของ Edward Conze เผยแพร่เมื่อปี ค.ศ. 1951 แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์เป็นหนังสือที่ให้ภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาอย่างกว้างขวางลึกซึ้งนับตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนกระทั่งการเกิดขึ้นของพุทธศาสนาตันตรยาน สารสำคัญส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ช่วยให้เราเห็นลักษณะความเสื่อมของพุทธศาสนาที่คอนซ์เรียกว่า “สกุลปัญญาเดิม” คือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทดั้งเดิมก่อนที่จะเกิด “สกุลปัญญาใหม่” (มหาสังฆิกะ มหายาน โยคจารและตันตรยาน) ขึ้นมามีข้อมูลบางประการที่คอนซ์นำเสนอไว้ที่จะช่วยให้เราได้ทำความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับมหาสังฆิกะอันเป็นพระสงฆ์กลุ่มแรกที่แยกตัวออกจากกลุ่มพระสงฆ์เดิม รวมกลุ่มกันทำสังคายนาครั้งใหญ่ (มหาสังคีติ) แข่งกับการสังคายนาครั้งที่ 2 ของสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกระแสหลัก ข้อมูลนี้เมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อมูลที่รวบรวมไว้ในหนังสือ *ประวัติศาสตร์พระพุทธรูป* ของเสถียร โพธิ์นันทะ จะเห็นภาพพระสงฆ์กลุ่มอื่นๆ ที่คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกากล่าวถึงได้ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม คอนซ์ให้ความสำคัญในการพิจารณาแนวคำสอนต่าง ๆ

ที่พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์มากกว่าจะพิจารณาเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาคั้งใดคั้งหนึ่งในช่วงพุทธศานายุคแรก

(3) หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่ตีพิมพ์เผยแพร่ภายหลังหนังสือ “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา” ของเสถียร โพธิ์นันทะ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ล้วนได้รับอิทธิพลจากหนังสือของเสถียร โพธิ์นันทะ เช่นหนังสือ “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา” ของพระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูยาโณ) (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2529) ที่ใช้เป็นตำรานักศึกษาชั้นปีที่ 1 สภากาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย หรือหนังสือ “พระพุทธศานามหายาน” ของอภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (พ.ศ. 2551) ที่เรียบเรียงเป็นตำราสำหรับนักศึกษาสภา การศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยที่ใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เนื้อหาส่วนประวัติศาสตร์ ล้วนดำเนินตามแนวทางของหนังสือ “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา” ของเสถียร โพธิ์นันทะ ส่วนหนังสือ “พุทธศาสนาในอินเดีย” ของสิริวัฒน์ คำวันสา (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2523) มีข้อมูลหลายส่วนที่อ้างอิงจากหนังสือเสถียร โพธิ์นันทะ เช่นกัน แต่ข้อโดดเด่นเป็นพิเศษของ “พุทธศาสนาในอินเดีย” อยู่ที่การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากหลักฐานในภาษาต่างประเทศ (ภาษาอังกฤษ) ซึ่งให้หลักฐานใหม่ ๆ เกี่ยวกับความเกี่ยวเนื่องระหว่างพุทธศานามหายานกับมหาสังฆิกะ ซึ่งสิริวัฒน์ ได้เสนอว่าพุทธศานามหายานนั้นได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่แตกออกไป 18 นิกายมากกว่าจะได้รับอิทธิพลเฉพาะจากมหาสังฆิกะ ยิ่งกว่านั้นยังมีหลักฐานหลายอย่างที่ใช้ให้เห็นว่าแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้งวินัยบัญญัติของฝ่ายมหายานนั้น นำไปจากสำนักต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายเถรวาทเดิมมากกว่าฝ่ายมหาสังฆิกะ อย่างไรก็ตาม เอกสารเหล่านี้แม้จะกล่าวถึงการแตกแยกของคณะสงฆ์และมหาสังฆิกะแต่ไม่ได้ให้ข้อมูลที่แตกต่างจากหนังสือของเสถียร โพธิ์นันทะนัก

(4) หนังสือวิชาการด้านพุทธศาสนาภาษาไทยที่กล่าวถึงการสังคายนา พระธรรมวินัยของพุทธศานายุคแรกที่อื้อฉาวที่สุด ได้แก่ หนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 2 : วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาละและภิกษุผู้สังฆ ของเมตตานนโท ภิกขุ (2545) โดยได้วิเคราะห์เนื้อหาสาระของปัญจสตกชั้นธกะและได้แย้งว่า ที่ปัญจ

สติกขันธกะระบุว่า การสังคายนาครั้งที่ 1 มีมูลเหตุมาจากการจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสุภัททะนั้นไม่จริง แต่การสังคายนาครั้งนี้ น่าจะเป็นแผนการที่พระมหากัสสปเถระกำหนดไว้เป็นอย่างดี คือต้องการชำระพระวินัยเพื่อจะกีดกันภิกษุณีสงฆ์ออกไปจากปริณิชนพลของพุทธศาสนา การบัญญัติครุธรรม 8 ประการ คือสิ่งที่พระมหากัสสปเถระสอดแทรกเข้าไปในการสังคายนาครั้งนี้ การที่พระมหากัสสปเถระไม่เชิญเหล่าภิกษุณีเข้าร่วมการสังคายนาที่ดี การไม่นิมนต์พระอานนท์เถระเข้าร่วมในการสังคายนาตั้งแต่แรกก็ดี ล้วนมีเป็นผลมาจากการที่พระมหากัสสปเถระต้องการกำหนดแนวทางพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธกาลด้วยตนเอง เมตตานนโท ภิกษุ ให้ข้อพิจารณาเกี่ยวกับบทสนทนาระหว่างพระมหากัสสปเถระกับพระอานนท์ในพระไตรปิฎกบางแห่งแล้วสรุปว่าพระเถระสองรูปนี้ขัดแย้งกัน จึงเป็นเหตุผลที่ไม่นิมนต์พระอานนท์เถระเข้าร่วมสังคายนาครั้งที่ 1 ตั้งแต่แรก แต่เนื่องจากไม่อาจฟันความต้องการของพระสงฆ์ที่เห็นว่าพระอานนท์เท่านั้นที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการรวบรวมพระธรรม (พระสูตรและพระอภิธรรม) จึงนิมนต์เข้าร่วมในภายหลัง แต่พระอานนท์ก็ถูกลดทอนความน่าเชื่อถือโดยการปรับอบัตติด้วยข้อกล่าวหาต่าง ๆ หลังการสังคายนาเสร็จสิ้นลง ข้อสรุปเรื่องความขัดแย้งกันระหว่างพระเถระ 2 รูปนี้ถูกโต้แย้งโดยทองย้อย แสงสินชัย (2546) โดยอ้างหลักฐานในอรรถกถาว่าไม่เป็นความจริง เมตตานนโท ภิกษุ มองว่าการสังคายนาครั้งที่ 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดภิกษุณี เพราะว่าพระมหากัสสปเถระและคณะสงฆ์ยุคแรกที่ร่วมสังคายนาครั้งที่ 1 ยังมีแนวความคิดแบบพราหมณ์ที่รังเกียจสตรี จุดเด่นของ *เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 2 วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์* อยู่ที่พยายามจะรื้อถอนความเข้าใจเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ 1 ของชาวเถรวาท และเสนอความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งในแง่หนึ่ง ก็ถือเป็นพยายามทำให้ “เสียง” ซึ่งหายไปในประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคเริ่มแรกกลับมา ในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ให้ความสนใจการสังคายนาครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3

(5) ข้อโต้แย้งสำคัญที่มีต่อ *เหตุเกิด พ.ศ. 1* ได้แกหนังสือ *เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. 2545 เล่ม 2* ของทองย้อย แสงสินชัย (2546) ซึ่งอ้างหลักฐานในพระไตรปิฎกมา

โต้แย้งเมตตานนโท ภิกขุ อย่างละเอียดลออและน่าเชื่อถือไม่น้อย ทำให้เห็นว่า บางเรื่องนั้นตีความเป็นอย่างอื่นได้ โดยใช้ข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาประกอบ ทองย้อยได้ปกป้องมติของฝ่ายเถรวาทที่ประกาศโดยพระมหากัสสปเถระการปรับ อาบัติพระอานนทในสังคายนาครั้งที่ 1 และปมปัญหาที่ว่าสังคายนาครั้งนี้เป็นการสังคายนาพระธรรมวินัยทั้งหมดหรือไม่ ทองย้อยให้ข้อถกเถียงว่า การสังคายนา ครั้งนี้เป็นการสังคายนาทั้งพระธรรมและพระวินัยอันเป็นรากฐานสำคัญของ พุทธศาสนาเถรวาท ไม่ใช่แค่พระวินัย และได้มีเป้าหมายเพื่อกำจัดภิกษุณีสงฆ์ ดังที่พระเมตตานนโท ภิกขุ นำเสนอไว้แต่ประการใด ในหนังสือเล่มนี้ “เสียง” ของพุทธศาสนากะแสบหลักได้รับการรองรับว่ามีความชอบธรรมเหนือ “เสียง” ของสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ เมื่อพิจารณาประเด็นสำคัญเกี่ยวกับมติของสังคายนาครั้งที่ 1 ทองย้อยมองว่าการไม่ยอมรับมติสังคายนาครั้งที่ 1 ของคณะสงฆ์บางคณะในเวลา ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของพุทธศาสนาไปจนแทบจะเรียกไม่ได้ว่าเป็น พุทธศาสนาเอาเสียเลย หนังสือ *เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ.2545* เป็นภาพสะท้อนความคิด ของเถรวาทกระแสหลักในสังคมไทยที่เชื่อว่า “เสียง” แห่งเถรวาทเป็นเสียงแห่ง พุทธธรรมที่แท้จริง แนวคิดทำนองนี้ปรากฏในหนังสือเล่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนาของนักคิดและนักวิชาการด้านพุทธศาสนาในสังคมไทยตลอดมา เช่น หนังสือ *รู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้* ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543) ก็สะท้อนความเชื่อมั่นที่มีต่อความบริสุทธิ์ผุดผ่องของคัมภีร์พุทธศาสนา (พระไตรปิฎก) ที่ดำรงอยู่โดยอาศัยกระบวนการสังคายนา ตั้งแต่ครั้งที่ 1 เป็นต้นมา หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์หลายครั้งเพื่อเผยแพร่แนวคิดที่ถูกต้องต่อคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “คำสั่งสอนคือพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกนี้แหละเป็นหลัก เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายว่าเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543, หน้า 37)

(6) จากการสำรวจเบื้องต้น ยังไม่มีเอกสารทางวิชาการภาษาไทยเล่มใด กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 2 ที่ปรากฏใน สัตตสติกขันธกะ (พระไตรปิฎก จุฬวรรค

เล่ม 7) ในลักษณะที่วิเคราะห์ให้เห็นนัยสำคัญของ “เสียง” ของผู้อื่นที่ต่างออกไปจากเสียงของฝ่ายเถรวาทไม่ว่าจะอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือในเอกสารรุ่นหลัง

ส่วนใหญ่ล้วนนำเสนอตามแบบที่ยึดถือตามกันมา แม้บทความ “การสังคายนาในมุมมองใหม่ : หนทางสู่การแก้ปัญหาของคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน” ของชาวนรงค์ บุญหนุน (2543) ที่พิจารณานัยสำคัญของการสังคายนาครั้งที่ 1-3 ก็ให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดทำสังคายนามากกว่าจะพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ถูกทำให้เป็นอื่นผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับการสังคายนาพระไตรปิฎก และแม้จะกล่าวถึงพระสงฆ์กลุ่มอื่นอยู่บ้างแต่ไม่ได้พิจารณาเรื่องราวและข้อมูลต่าง ๆ มากพอจะช่วยให้เราเห็น “เสียง” ที่แตกต่างออกไปจากคณะสงฆ์เถรวาทในช่วงแห่งการสังคายนาครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรณีภิกษุชาววัชชีบุตรแห่งเวสาลีและมหาสังฆิกะ ปัจจุบัน ในวงวิชาการไทยยังไม่มีการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนิยามมหาสังฆิกะทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และแนวคิดที่ปรากฏในกถาวัตถุ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 37) มากนัก

5. การแตกนิกายของพุทธศาสนาในยุคแรกและมุมมองของเถรวาท

ในประวัติพุทธศาสนาสมัยหลังพุทธกาล คณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่มีความคิดเห็นแตกต่างออกไปจากคณะสงฆ์ผู้รวบรวมพระธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งแรก (ประมาณ 3 เดือนหลังพุทธปรินิพพาน) ถูกกล่าวถึงใน *ปัญจสตติขันธ์* ในฐานะผู้ไม่เห็นด้วยนักกับพระวินัยบางข้อที่รวบรวมกันไว้โดยพระมหาเถระ 500 รูปที่มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ส่วน *สัตตสตติขันธ์* กล่าวถึงคณะสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่ง คือภิกษุชาววัชชีบุตรแห่งเวสาลี (ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2) ที่ยึดแนวปฏิบัติบางประการที่แตกต่างจากคณะสงฆ์ที่สืบทอดจารีตของสังคายนาครั้งที่ 1 และประณามสงฆ์กลุ่มนี้ว่าเป็นเหมือนโจรปล้นศาสนา เป็นปฏิปักษ์ต่อจารีตของพุทธศาสนาที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ต่อมา *คัมภีร์ทีปวงศ์* และ *อรรถกถา กถาวัตถุ* ที่เขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ในลังกา กล่าวว่า ความไม่ลงรอยกันระหว่างพระสงฆ์ที่ถือว่าตนเองสืบทอดพระธรรมวินัยอันถูกต้องมาจากพระพุทธเจ้ากับ

ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีที่ยอมรับแนวปฏิบัติที่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย 10 ประการ ได้กลายเป็นปัญหามาไปสู่การแตกแยกครั้งใหญ่ในพุทธศาสนา พระสงฆ์ในพุทธศาสนาแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ สลวีรวาท (เถรวาท) กับ มหาสังฆะ (ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีและพวก) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2 ก่อนเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 3 ได้มีพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างน้อย 18 สำนัก ซึ่งคัมภีร์ที่ปวงศกล่าว่าว่า สำนัก (นิกาย) ต่าง ๆ ยกเว้นเถรวาทเป็นแต่เพียงสัทธรรมปฏิบัติ (ดูข้างหน้า)

พระไตรปิฎกภาษาบาลี (ปัญจสติกขันธกะ) บันทึกไว้ว่า การสังคายนาครั้งที่ 1 มาจากความประสงค์จะรักษาพระธรรมวินัย (พระพุทธรวณะ) ที่ถูกต้อง บริสุทธิ์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ แม้มาก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตไว้ว่า หากสงฆ์ปรารถนา จะถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ได้ เจตนาธรรมแห่งการรักษาความบริสุทธิ์ของพระสัทธรรมนี้นำเสนอผ่านฉากและเรื่องเล่าการชักชวนให้สังคายนาพระธรรมวินัยโดยพระมหากัสสปเถระที่ว่า “พวกเราจะสังคายนาพระธรรมและพระวินัยกันก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน สิ่งมีชีวิตวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกอธรรมวาทีจะมีกำลัง พวกธรรมวาทีจะอ่อนกำลัง พวกอวินยวาทีจะมีกำลังพวกวินยวาทีจะอ่อนกำลัง” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 437 หน้า 376) และการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสังคายนาที่เลือกเฉพาะพระอรหันต์เท่านั้นแม้จะยกเว้นพระอานนท์ แต่ท่านพระอานนท์นี้ “ไม่ลำเอียง เพราะความชอบ เพราะความซ้ง เพราะความหลง เพราะความกลัว อนึ่ง ท่านพระอานนท์นั้นได้ศึกษาพระธรรมและวินัยเป็นอันมากในสำนักของพระผู้มีพระภาค” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 437 หน้า 376)

นอกจากนี้ เรื่องเล่าเหตุการณ์หลังการสังคายนาเป็นหมุดหมายอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการรับรู้ในกลุ่มพระสงฆ์เถรวาทว่า พระธรรมวินัยที่รวบรวมโดยพระอรหันต์ 500 รูป หรือพุทธพจน์ที่รวบรวมขึ้นเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎกเป็น “วณะ” อันบริสุทธิ์ เพราะมีมติที่ชัดเจนว่า นอกจากพระธรรมวินัยที่รวบรวมไว้โดยสังคายนาครั้งที่ 1 แล้วจะไม่มีส่วนใดได้รับอนุญาตให้เพิ่มเติมเสริมเข้ามาได้อีก นี่คือคำประกาศแนบท้ายของการสังคายนาที่เถรวาทยึดถือเรื่อยมาและกลายเป็น

กรอบคิดสำคัญที่เถรวาทมีต่อความถูกต้องของพระธรรมวินัยที่เถรวาทรวบรวมไว้

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเรา ที่รู้จักกันในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า “สิ่งนี้ควร แก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าพวกเรา จะถอนสิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวว่า “พระสมณะโคดม บัญญัติสิกขาบทแก่พวกสาวกชั่วกาลแห่งควนไฟ” สวากพวกนี้ ศึกษาสิกขาบทอยู่ตลอดเวลาที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่ พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานไปแล้ว บัดนี้พวกเธอก็ ไม่ศึกษาสิกขาบท” ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วก็ไม่ฟังบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ ทรงบัญญัติไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ ฟังสมათาน ประพฤติตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า... ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ก็ไม่ฟังบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรง บัญญัติไว้ ฟังสมათานประพฤติดตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอน พระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้ สมათานประพฤติดตามสิกขาบท ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วงสงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอน พระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้ สมათานประพฤติดตามสิกขาบทตาม ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้า ขอถือความนั่งนี้เป็นมตอย่างนี้ (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 442 หน้า 382-383)

ปัจจัยลตักขณธกะได้แสดงให้เห็นว่า การรวบรวมพระธรรมวินัยครั้งนั้น กระทำโดยปราศจากความลำเอียง โดยใช้เรื่องราวการเชื่อเชิญพระอานนท์เข้าร่วม การสังคายนาเป็นนัยบ่งชี้ พระอานนท์แม้จะยังไม่บรรลอรุหนต์ แต่ก็เป็นผู้ที่ควร

ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมสังคายนา เพราะท่านจดจำคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยตรง ท่านไม่ลำเอียงเพราะความชอบ ความชัง ความหลง และความกลัว คำสนทนาระหว่างพระมหากัสสปกับพระสงฆ์รูปอื่น ๆ บ่งชี้ว่าผู้ที่พระมหากัสสปเถระได้คัดเลือกให้มีส่วนร่วมในการรวบรวมพระธรรมวินัยนั้นล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความเที่ยงธรรม เพราะทั้ง 499 รูปนั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ จากบันทึกที่ว่า พระอรหันต์ทั้ง 500 รูป ยอมรับข้อเสนอของพระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสังคายนาที่เสนอไม่ให้แก้ไขหรือตัดทอนสิกขาบทบัญญัติที่รวบรวมไว้โดยการสังคายนาครั้งนั้น และการบ่งชี้ว่ามีกระบวนการคัดเลือกบุคคลเข้าร่วมสังคายนาที่สัมพันธ์กับพระศาสดาโดยตรง ทั้งมีความบริสุทธิ์แห่งจิตใจในฐานะพระอรหันต์ ทำให้ชาวเถรวาทถือว่า พระพุทธทวณะที่รวบรวมขึ้นเป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีบริสุทธิ์ถูกต้องที่สุด ดังพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระดำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก . . . พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการที่กล่าวว่าเป็นพระพุทธศาสนา การอธิบายหรือการกล่าวอ้างที่เกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่ออ้างอิงหลักฐานในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่า เป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายสูงสุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543, หน้า 68-69)

ความเชื่อต่อกระบวนการสังคายนาในประวัติศาสตร์พุทธศาสนานี้ปรากฏอย่างชัดเจนในคำบรรยายของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต) เรื่อง “สังจธรรมกับจริยธรรม” โดยท่านได้ยกเอากระบวนการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นเป็นตัวอย่างของ “จริยธรรมต่อสิ่งที่ดำรงรักษาสัจธรรม” ดังคำบรรยายที่ขอคัดลอกมาดังนี้

ตัวอย่างหนึ่งในการที่มนุษย์พยายามที่จะรักษาสัจธรรม และพยายามที่จะช่วยให้มนุษย์อื่น ๆ เข้าถึงสัจธรรมกันอยู่ได้เรื่อย ๆ ก็คือการรักษาคำสอนของศาสนา โดยที่เรามีความเชื่อว่า พระศาสดาผู้ตั้งศาสนานั้นเข้าถึงสัจธรรมแล้วอย่างในพระพุทธศาสนา ก็คือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ เราถือว่าท่านเข้าถึงสัจธรรมแล้ว แล้วนำเอาสัจธรรมที่ท่านเข้าถึงหรือรู้นั้นมาประกาศมาสั่งสอน ดังนั้นสิ่งที่ท่านนำมาประกาศมาสั่งสอนหรือคำสอนของท่านก็คือสิ่งที่บ่งชี้ไปหาสัจธรรม เมื่อเราจะให้คนทั้งหลายรุ่นต่อ ๆ ไปได้รู้ว่าสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าเข้าถึงนั้นเป็นอย่างไร เราก็เอาคำสอนของพระองค์ คือ พระพุทธพจน์ไปบอก ไปกล่าว ไปให้เขาอ่าน ไปเสนอให้เขาดู หน้าที่ของเราก็คือ ต้องพยายามรักษาสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศ ได้ตรัส ได้สั่งสอนไว้ให้ชั่สัถย์ที่สุดว่าพระองค์ได้สอนอะไรไว้อย่างไร เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระองค์ที่สืบทอดถ่ายทอดมาถึงเรามีเท่าไร หาหลักฐานมาได้เท่าไรก็นำมาแสดงเท่านั้น และพยายามรักษาให้คงอยู่ต่อไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และตรงตามเดิมที่สุด การกระทำอย่างนี้ เราเรียกว่า สังคายนา **สังคายนา** คือการรวบรวมประมวล คำสอนของพระศาสดาไว้อย่างชั่สัถย์ที่สุด ให้บริสุทธิ์ที่สุดเท่าที่รู้หรือสืบทราบได้ว่า เป็นคำตรัสคำสอนของพระองค์แท้ ๆ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านมา ก็อาจจะมีคำสอนข้างนอกเข้าไปปะปน หรือมีผู้สอดแทรกเอาการตีความที่ผิด ๆ ใส่เข้าไป ก็จึงต้องมีการประชุมซักซ้อมชำระสะสางกัน แต่มาตอนหลัง ๆ นี้ มีเค้าว่าบางท่านเริ่มจะเข้าใจเรื่องนี้ผิด โดยเห็นไปว่า สังคายนานี้หมายความว่าคำสอนในพระไตรปิฎก คงจะมีส่วนที่คลาดเคลื่อนผิดพลาดไปบ้าง เราจะต้องมาช่วยกันแก้ไข

ปรับปรุงคำสอนในพระไตรปิฎกเสียใหม่ อะไรทำนองนี้ เป็นความเข้าใจผิด ในการสังคายยานั้น เราจะต้องพยายาม ตรวจสอบรักษาคำสอนเท่าที่พบ เท่าที่หาหลักฐานได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ให้ดีที่สุด ถ้าเราไปวินิจฉัยแล้วทำการ แก้ไขเปลี่ยนแปลง และตัดคำสอนบางอย่างทิ้งไป ถ้าทำกัน อย่างนี้ สิ่งที่บรรจุเข้าไปในพระไตรปิฎกจะไม่ใช่ว่าคำสอนของ พระพุทธเจ้า แต่จะกลายเป็นคำสอนของคณะบุคคลที่สังคายนา ไป...

ฉะนั้น ในการสังคายยานั้น หลักการจึงอยู่ที่การพยายาม ที่จะนำสิ่งนั้น เท่าที่สืบมา ให้สืบต่อไปอย่างบริสุทธิ์ ให้ได้ หลักฐานที่เป็นตัวคำพูดของพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด ไม่ไป แทรกแซงและไม่ไปวินิจฉัย (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), 2532, หน้า 319-321)

กล่าวโดยสรุป ข้อสมมติฐานเกี่ยวกับพุทธวจนะว่าเป็นภาษาที่แสดงความ จริงแท้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังขธรรม ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อการรักษา พุทธวจนะในแบบที่จะดำรงความเป็นภววิสัยของข้อความ กล่าวอีกนัยหนึ่ง “พระธรรมวินัย” ที่ถูกรวบรวมหรือจารึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น เป็น “เสียง” หรือ “วจนะ” ยังไม่ถูกตีความ จึงเป็นข้อมูลที่บริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์นี้สร้างขึ้นและ รักษาไว้ด้วยกระบวนการสังคายนา การรวบรวม “พุทธวจนะ” ในสังคายนาครั้งที่ 1 มีความสำคัญในฐานะกระบวนการรื้อกรองพระธรรมวินัยที่จะช่วยรักษา พุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ยาวนานถึง 5,000 ปีดังพระอรรถกถาจารย์พรรณนาไว้ว่า ในเวลาที่รื้อกรองพระพุทธพจน์สำเร็จลงแล้วนั้น มหาปฐพี “ก็หวั่นไหวเอนเอียง สะเทือนสะท้านเป็นอเนกประการจนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด และอัศจรรย์ทั้ง หลายเป็นอันมากก็ได้ปรากฏมาแล้ว” (พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวีถังค์ ปฐมภาคและอรรถกถา เล่ม 1 หน้า 59-60) ภาพและฉากที่พรรณานี้สื่อเน้นว่า การรื้อกรองพระพุทธรวจนะครั้งนี้เป็นที่ยอมรับทั้งสากลจักรวาล การเอนไหวของ

แผ่นดินและการสะท้อนสะท้อนของมหาสมุทรคือสัญญาแห่งการยอมรับและชื่นชมยินดี สัจจะที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความจริงของสากลจักรวาล การสังคายนาครั้งที่ 1 จึงเป็นจุดอ้างอิงความถูกต้องของพระธรรมวินัยและการตีความพระธรรมวินัยที่ออกเผยพัฒนาขึ้นในสมัยหลังเสมอมา เมื่อคณะสงฆ์กลุ่มนิกายใดถือผิดไปจากจารีตแห่งปฐมสังคายนาจะถือว่าเป็นนอธรรมวาที อวินยวาที เป็นเสียหนามของพระศาสนา นิกายมหาสังฆิกะและคณะสงฆ์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นหลังสังคายนาครั้งที่ 2 เพราะไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ 2 จะถูกถือว่าเป็น “เสียง” ที่ไม่แท้จริงไปด้วยเพราะไม่ต่อเนื่องต่อมติของสังคายนาครั้งที่ 1

6. สถาปนาความเป็นอื่น: ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลี และมหาสังฆิกะ

ในภควาที่ 5 *พระคัมภีร์ทีปวงศ์* กล่าวถึงการเกิดขึ้นของคณะสงฆ์กลุ่มต่าง ๆ ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ได้แก่ กลุ่มมหาสังฆิกะ จำนวน 5 นิกาย และกลุ่มต่าง ๆ ที่แตกออกไปจากเถรวาทอีกจำนวน 11 นิกาย โดยเรียก 11 นิกายนี้ว่า “อาจารย์วาท” (ผู้ประพฤติตามคำสั่งสอนครูอาจารย์) ซึ่งตรงกันข้ามกับ “เถรวาท” (ผู้ยึดหลักพระธรรมวินัยอันบริสุทธิ์ที่รวบรวมไว้แต่สังคายนาครั้งที่ 1) โดยเล่าเรื่องราวไว้ดังนี้

พวกภิกษุวัชชีบุตรผู้ลามกที่ถูกขับไล่ออกไป มีพรรคพวกที่เป็นนอธรรมวาทีอยู่มากประมาณ 10,000 องค์ ได้พร้อมกันทำสังคายนาเรียกว่า มหาสังคิตี ภิกษุพวกกระทำมหาสังคิตีได้กระทำสิ่งที่ เป็นเสียหนามขึ้นในพระศาสนา ได้ทำลายเสียซึ่งมูลสังคหะ คือ สังคายนาเดิมอันได้แก่ ปฐมสังคายนา แล้วกระทำสังคายนาคลาดเคลื่อนจากหลักเดิม ได้ทำลายอรรถและธรรมในพระวินัยและนิกายทั้ง 5 เสีย ไม่รู้จักธรรมวินัยที่ทรงแสดงเป็นปริยายและนิปริยาย ทั้งที่ได้ทรงอธิบายเนื้อความไว้แล้วและที่ควรอธิบายความต่อไป ได้ทำให้อรรถธรรมผิดเพี้ยนไปมาก ทำให้เหลือไว้แต่เงาพยัญชนะ

ได้ทั้งพระสูตรและพระวินัยอันลึกซึ้งเสีย ได้กระทำซึ่งพระสูตร และพระวินัยแบบแผนปลอมขึ้น ได้ทั้งคัมภีร์บริวารตอนว่าด้วยการฟื้นฟูเนื้อความเสีย กับได้ทั้งอภิธรรม 6 คัมภีร์และคัมภีร์ ปฏิสัมพันธ์ คัมภีร์นิเทศ และชาดกบางตอนเสีย แล้วกระทำ ให้เป็นอย่างอื่นไป . . .

ภิกษุพวกกระทำมหาสังคิตี ขึ้นเดิมได้มีลัทธิแตกแยก ออกไปอีก พวกที่เชื่อถือตามก็มีมากขึ้น และมีลัทธิแตกแยก ออกไปอีก ต่อมาก็มีการแตกกันออกเป็น 2 พวก คือ พวก โคกุลิกะ 1 พวกเอกพโยhari 1 ต่อมาอีก พวกโคกุลิกะก็แตกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายพหุสสุติกะและนิกายบัญญัติกะ และมีนิกาย เจติยะที่แตกจากพวกมหาสังคิตีอีก พวกที่ถือมหาสังคิตีเป็นหลัก จึงแยกเป็น 5 นิกาย . . .ต่อมาก็ได้เกิดแตกแยกขึ้นในเถรวาท อันบริสุทธิ . . .เป็นอันว่ามีอาจารย์วาทที่แตกจากเถรวาทถึง 11 นิกาย ... นิกายที่แตกออกไปมี 17 นิกาย ไม่แตก 1 นิกาย จึงรวมเป็น 18 นิกาย เถรวาทเป็นนิกายสูงสุดเหมือนต้นไทรใหญ่ เป็นพวกที่กระทำพระชินศาสนาทั้งสิ้นไม่ให้หย่อนไม่ให้ยัง พวกนอกนั้นเปรียบเหมือนหนามอันเกิดที่ต้นไม้นั้น. . . (กรมศิลปากร, 2557, หน้า 28-29)

หากการสังคายนาครั้งที่ 1 คือการร้อยกรองพระธรรมวินัยที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า “ตัวบท” ทั้งหมดที่รวบรวมไว้เป็นคัมภีร์ก็คือ *เสียงของเถรวาท* เนื่องจากตัวบทเหล่านั้นได้รับการบอกเล่าจากพระอานนท์ และร้อยกรองขึ้นเป็นบทสวดสาธยาย เป็นเสียงที่บรรดาพระเถระเห็นพ้องต้องกัน ซึ่งในเชิงอุดมคติถือว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพุทธวจนะหรือเสียงของพระพุทธเจ้า และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความจริงเพราะเป็นตัวบทพระพุทธวจนะที่รวบรวมและสืบทอดต่อกันมาจากการสังคายนาครั้งที่ 1 จึงเป็นพระสัทธรรมอันบริสุทธิ กระบวนวิธีที่ทำให้ตัวบทหรือเสียงแห่งเถรวาทกลายเป็นเสียงศักดิ์สิทธิ์ คือการทำให้

เสียงนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ส่วนเสียงใด ๆ ก็ตามที่ไม่สอดคล้องกับเสียงแห่งเถรวาทนี้จะได้รับการปฏิเสธ เสียงที่เถรวาทปฏิเสธผ่านคัมภีร์ “ทีปวงศ์” และอื่น ๆ ที่ดำเนินตามคัมภีร์นี้ ได้แก่ เสียงของฝ่ายมหาสังคิตี (มหาสังฆิกะ) และฝ่ายที่แยกตัวออกไปในภายหลังที่ พระคัมภีร์ทีปวงศ์ เรียกรวม ๆ ว่าฝ่าย “อาจริยวาท” นั่นเอง

อันที่จริง เสียงที่เป็นอื่นจากเสียงของเถรวาทได้ปรากฏขึ้นแล้วตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 1 ตามหลักฐานของฝ่ายบาลี ในช่วงเวลาประมาณ 1-300 ปีหลังการปรินิพพาน มีพระสงฆ์ที่มีความเห็นไม่ลงรอยกันกับเถรวาทเกิดขึ้นทั้งหมด 3 ระยะด้วยกัน เหตุการณ์แรกเกิดขึ้นหลังการสังคายนาครั้งที่ 1 เสร็จสิ้นลง *ปัญจสติกขันธกะ* กล่าวถึงการมาถึงราชคฤห์ของพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งพร้อมทั้งภิกษุบริวาร 500 รูปคือพระปุราณะโดยบันทึกไว้ว่า พระปุราณะจาริกมาพักอยู่ทักขิณาสิริชนบทขณะที่พระอรหันต์ 500 รูปทำสังคายนา เมื่อการสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว จึงเข้าไปสนทนากับภิกษุผู้เถระทั้งหลายที่เวฬุวันในเขตกรุงราชคฤห์ พระไตรปิฎกไม่ได้ระบุว่าพระภิกษุผู้เถระที่สนทนากับพระปุราณะเป็นใครบ้าง แต่เล่าว่าภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้แจ้งผลสำเร็จของการสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยและมติของที่ประชุมให้ท่านทราบขอให้ท่านยึดถือตามนั้น พระปุราณะรับทราบผลการสังคายนาแต่กล่าวว่า “จะทรงจำ (พระธรรมวินัย) ไว้ ตามที่ได้ยิน ตามที่ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 444 หน้า 385-386) *สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก มหาวีกังค์* ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ ส่วนพระไตรปิฎกได้บันทึกเหตุการณ์นี้ไว้โดยไม่มีน้ำเสียงแห่งการตัดสินถูกผิดเกี่ยวกับพระปุราณะแต่ประการใด แต่เสถียร โพธิ์นันทะ ลงความเห็นว่า “พระปุราณะไม่รับรองการประชุมสงฆ์ของฝ่ายพระมหากัสสปะ” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 49) โดยอาศัยหลักฐานจากพระวินัยปิฎกของนิกายธรรมยุตและมหิสสาสะกะที่แตกออกไปจากเถรวาทในราวพุทธศตวรรษที่ 2 ที่ระบุว่าพระปุราณะไม่เห็นด้วยในเรื่องสิกขาบทเล็กน้อยบางข้อ (สิกขาบท 8 ประการ) ในเกาส์ขขันธกะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ปฏิบัติได้เฉพาะในสมัย

ข้าวยากมากแพงแต่ทรงให้ยกเลิกเสียในเวลาต่อมา พระปุราณะเห็นว่ายังสามารถดำเนินตามพุทธาณุญาตได้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544 หน้า 49-51)

เหตุการณ์ที่สอง ได้แก่ เหตุการณ์ที่คัมภีร์ที่ปวงศกล่าวถึงนั่นเองและเป็นเหตุการณ์ที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก เล่ม 7 (*สัตตสติกขันธกะ*) เสียงของมหาสังฆิกะและอารยวาทนี้ พระไตรปิฎกภาษาบาลีให้ความสำคัญอย่างมากในฐานะ “เสียง” ที่ทำลายความบริสุทธิ์แห่งพุทธศาสนาจนพระเถระผู้ใหญ่ในสมัยนั้นต้องรวบรวมพระสงฆ์ขึ้นเป็นคณะเพื่อชำระสะสางพระธรรมวินัยอีกครั้ง

สัตตสติกขันธกะ วินัยปิฎก จุฬวรรค (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 446-458 หน้า 393-419) ซึ่งเป็นหลักฐานชิ้นแรกที่เกิดที่สุดของฝ่ายบาลีในภายได้กล่าวโทษภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลี โดยย้าอยู่ตลอดเวลาถึงความประพฤติที่ไม่ถูกต้องตามสิกขาบทของภิกษุวัชชีบุตร ความเป็นอื่นของคณะสงฆ์ที่มีความคิดเห็นและแนวปฏิบัติที่ต่างจากเถรวาทได้ถูกบรรยายไว้อย่างละเอียดตั้งแต่ภาคต้น (ปฐมภาณวาร) ของ*สัตตสติกขันธกะ* อรรถกถาและคัมภีร์ที่เขียนขึ้นในลังการาวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ได้วาดภาพกลุ่มภิกษุเหล่านั้นให้ดูเลวร้าย ตรงข้ามกับฝ่ายเถรวาทที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามที่พรรณนาไว้ใน*สัตตสติกขันธกะ* อย่างละเอียดลออ ข้อปฏิบัติที่ขัดกับวินัยบัญญัติ 10 ประการของภิกษุวัชชีบุตรนี้เป็นข้อปรามาสสำคัญที่นำไปสู่การสังคายนาครั้งที่ 2

แม้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจะระบุว่า การประพฤติ 10 ประการของภิกษุวัชชีบุตรเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้พระเถระสมัยนั้นยกขึ้นเป็นมูลเหตุทำการสังคายนาครั้งที่ 2 แต่กรณีที่เป็นปัญหาจริงๆ และนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสงฆ์ 2 กลุ่มตามพระไตรปิฎกเริ่มต้นจากกรณีการขอบริจาค रुपียะ (เงิน-ทอง) ของพระภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีพระไตรปิฎกภาษาบาลีบันทึกไว้ว่าเหตุการณ์เริ่มต้นขึ้นในวันอุโบสถวันหนึ่ง ภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีได้นำถาดทองสำริดบรรจุน้ำจันทน์ไปวางไว้ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้วแนะนำให้อุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลีที่ผ่านไปมาบริจาคเงินทอง (रुपียะ) แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอ้างว่า “สงฆ์มีธรรมาที่ต้องทำด้วย

บริหาร” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 446 หน้า 394) ครั้งนั้นพระยสกกัณทกบุตร เห็นเหตุการณ์จึงได้ห้ามปรามไม่ให้อุบาสกอุบาสิกาถวายรูปียะแก่พระวัชชีบุตรแห่ง เวสาลี โดยชี้แจงว่า “ทองและเงินไม่สมควรแก่พวกสมณะเชื้อสายศากยบุตร พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรไม่ยินดีรับเงินและทอง ไม่รับเงินและทอง พระสมณะ เชื้อสายศากยบุตรทั้งหลายปล่อยวางแก้วมณีและทอง ปราศจากทองและเงิน” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 446 หน้า 394)

แรกที่เดียวอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายไม่ฟังเสียงทัดทานของพระยสกา กัณทกบุตร พวกเขายังคงบริจาครูปียะแก่พระสงฆ์ วันรุ่งขึ้น เหล่าภิกษุวัชชีบุตร นำเงินและทองที่ได้รับบริจาคมาแบ่งเป็นส่วน ๆ ตามจำนวนพระภิกษุ แล้วแบ่ง ส่วนหนึ่งถวายแก่พระยสกกัณทกบุตรด้วย แต่ท่านไม่รับ พระไตรปิฎกได้บันทึก เหตุการณ์และคำพูดของภิกษุวัชชีบุตรไว้ว่า “ครั้งนั้น ภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลี กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ท่านพระยสกกัณทกบุตรรูปนี้ ด่าบริภาษพวกอุบาสก อุบาสิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ทำให้เขาไม่มีศรัทธา เอาเถอะ พวกเราจะลง ปฏิสราณียกรรมแก่เธอ” แล้วได้ลงปฏิสราณียกรรมแก่ท่านพระยสกกัณทกบุตร โดยให้ไปขอโทษฆรวาสที่บริจาครูปียะในเมืองเวสาลีและมอบหมายให้พระรูปหนึ่ง นำไป พระยสกกัณทกบุตรกลับเทศนาสั่งสอนให้อุบาสกอุบาสิกาคล้อยตามว่า สิ่งที่ต้องทำตามพระธรรมวินัยคือพระสงฆ์จะต้องไม่รับเงินและทองเมื่อภิกษุผู้นำ ทาง (ภิกษุผู้เป็นอนุทูต) แจ้งให้ภิกษุวัชชีบุตรทราบว่าพระยสกกัณทกบุตรไม่ ได้ขอโทษอุบาสกอุบาสิกาตามที่สงฆ์สั่งบังคับ แต่เทศนาสั่งสอนจนพวกอุบาสก อุบาสิกาเชื่อว่า “พวกเราเป็นคนเลว ยกย่องพระยส กากัณทบุตรผู้เดียวเป็น พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร ทำพวกเราไม่ให้พระสมณเชื้อสายศากยบุตร” พระวัชชีบุตรได้ปรึกษากันลงความเห็นว่ “พระยสกกัณทบุตรซึ่งพวกเรายังไม่ได้ รับแต่งตั้งเลยก็ประกาศตัวแก่พวกชาวบ้าน” จึงเรียกประชุมสงฆ์ปรึกษาหารือเพื่อ ดำเนินการกล่าวโทษแก่พระยสกกัณทบุตร แต่ท่านได้หนีไปก่อน สัตตสติกขันธกะ เขียนไว้ว่า “สมัยนั้น พระยสกกัณทบุตรเหาะไปปรากฏที่เมืองโกสัมพี” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 449 หน้า 400) ด้วยการบรรยายเช่นนี้ สัตตสติกขันธกะทำ

ให้เห็นว่าพระยสกากัณทกบุตรกับภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงทั้งในแง่ภูมิธรรมและความสามารถ พระยสกากัณทกบุตรเป็นพระอรหันต์ผู้ดำรงพระธรรมวินัย แต่ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีเป็นผู้เลวทราม

เมื่อกลับถึงเมืองโกสัมพีพระยสกากัณทกบุตรส่งทูตไปพบภิกษุชาวเมืองปาฐะยะและภิกษุในแคว้น อวันตีทักขิมาชนบทชักชวนให้พระสงฆ์ทั้งหลายร่วมกันวินิจฉัยอภิกर्म (คดีความที่เกี่ยวกับพระธรรมวินัย) “ก่อนที่จะธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน สิ่งมิใช่วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกอธรรมมาที่จะมีกำลัง พวกธรรมมาที่จะอ่อนกำลัง พวกอวินยวาที่จะมีกำลัง พวกวินยวาที่จะอ่อนกำลัง” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 450 หน้า 400) จากนั้นจึงเดินทางไปปรึกษาพระเถระผู้ใหญ่ ในเบื้องต้นรวบรวมพระสงฆ์ชาวเมืองปาฐะยะได้ 60 รูปและพระสงฆ์ในอวันตีชนบทอีก 80 รูปที่เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด มาประชุมปรึกษากันตกลงกันว่าจะต้องหาคณะสงฆ์แนวร่วมเพิ่มเพื่อจะมีกำลังมากพอที่จะชำระอภิกर्मนี้ได้เพราะ “อภิกर्मนี้หยาบช้า รุนแรง” พระไตรปิฎกกล่าวถึงการแสวงหาแนวร่วมของพระยสกากัณทกบุตรที่ดำเนินไปอย่างคึกคัก พระเถระผู้ใหญ่แห่งยุคสมัยทั้ง 8 รูปต่างกระตือรือร้นและคาดหวังว่าตนจะได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมในการวินิจฉัยอภิกर्मครั้งนี้ ขณะเดียวกันพระไตรปิฎกได้ให้ภาพของภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีในแง่มุมที่แตกต่างออกไป โดยกล่าวว่าเมื่อภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีทราบว่พระยสกากัณทกบุตรได้ชักชวนพระสงฆ์เถระทั้งหลายชำระอภิกर्मพวกตนจึงเดินทางไปแสวงหาความร่วมมือจากพระเถระผู้ใหญ่รูปสำคัญคือ พระเรวตเถระเมื่อท่านปฏิเสธ ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีก้เข้าหาลูกศิษย์พระเถระโดยถวายเป็นศิษย์อย่างดีเป็นสินบน พระเรวตเถระก็ไม่ยอมเข้าเป็นพวก ทั้งยังตำหนิและขับไล่ศิษย์ของตน พระไตรปิฎกพรรณนาครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อย้ำให้เห็นความเป็น “อธรรมวาทีอวินยวาที” ของภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีอย่างต่อเนื่อง ขณะที่พระสงฆ์ฝ่ายพระยสกากัณทกบุตรได้พระสัพพกามีเถระ พรธชา 120 ผู้เป็นศิษย์พระอานนทเถระและพระสัมมุตตสาณวาสีเถระเป็นพวก เหล่าภิกษุวัชชีบุตรกลับประสบความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงในการแสวงหาพันธมิตร เพราะพระเถระผู้ใหญ่ต่างมีความเห็นว่าสิ่งที่

ภิกษุวัชชีบุตรประพจน์ปฏิบัตินั้นไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย

เมื่อเริ่มต้นประชุมสงฆ์เพื่อชำระอธิกรณ์ภิกษุวัชชีบุตรที่เมืองเวสาลี พระไตรปิฎกบันทึกไว้ว่า “เมื่อกำลังวินิจฉัยอธิกรณ์นั้นอยู่ มีเสียงเซ็งแซ่เกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบความหมายแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วได้” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 456 หน้า 412) พระเวรวตะจึงขอมติสงฆ์คัดเลือกตัวแทนจากภิกษุชาวปราจีน 4 รูป และตัวแทนภิกษุจากเมืองปาฐะยะอีก 4 รูป รวมเป็น 8 รูป ไประงับอธิกรณ์ที่วาลิการาม ควรจะกล่าวได้ว่า การระงับอธิกรณ์ (คดีความเกี่ยวกับภิกษุวัชชีบุตร) กระทำโดยคณะสงฆ์ฝ่ายพระยสกาภิณฑกบุตรฝ่ายเดียวโดยมอบหมายผู้แทน 8 รูปทำหน้าที่ ไม่มีภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีคูณิเข้าร่วมรับฟังข้อวินิจฉัยครั้งนี้แต่ประการใดไม่แน่ว่ามันกว่ามีการคัดพระสงฆ์อื่น ๆ เข้าร่วมเป็นสักขีพยานหรือไม่ เพราะไม่มีข้อความใดระบุว่ามีการคัดเลือกพระสงฆ์จำนวนมากเข้าร่วม แต่สัตตสติกขันธะกล่าวสรุปไว้ตอนท้ายว่า หลังจากพระเถระทั้ง 8 รูป ที่มีพระเวรวตะและพระสัพพกามีเถระทำหน้าที่ปุจฉาวิสัชนาวัตถุ 10 ประการแล้ว พระสัพพกามีเถระได้ขอให้ไปสอบถามเรื่องนั้นกันอีกครั้งในท่ามกลางสงฆ์ พระไตรปิฎกภาษาบาลีระบุว่า “ในการสังคายนาพระวินัยครั้งนี้ มีภิกษุ 700 รูป พอดี ดังนั้นบัณฑิตจึงเรียกการสังคายนาพระวินัยครั้งนี้ว่า “สัตตสติกะ” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 458 หน้า 419) กล่าวได้ว่า การชำระอธิกรณ์ครั้งนี้เป็นเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย กระทำโดยสงฆ์ที่ถือว่าพวกตนเป็นวินัยวาทีธรรมวาทีฝ่ายเดียวเท่านั้น ส่วนที่กล่าวว่าการครั้งนี้เป็นการสังคายนาด้วยสงฆ์ 700 รูปซึ่งพระยสกาภิณฑกบุตรคัดเลือกจากภิกษุ 120,000 รูป ดำเนินการประชุมกันอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จนั้นปรากฏอยู่ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525ก, หน้า 66-67)

ในวงวิชาการด้านพุทธศาสนาไทย เนื้อหาสาระที่ไม่ค่อยมีผู้ศึกษานำมาพิจารณา คือ เสียงหรือการอ้างเหตุผลเพื่อขอรับบริจาครูปะของภิกษุวัชชีบุตรคือ “สงฆ์มีธุระด้วยบริหาร” เหตุการณ์และคำพูดที่พระภิกษุวัชชีบุตรประชุมหารือกันเพื่อทำอุกเขปนียกรรมแก่พระยสกาภิณฑกบุตรในข้อหาที่สั่งสอนฆราวาสอุบาสก

อุบาสิกาโดยไม่ได้รับการมอบหมายหรือยินยอมจากสงฆ์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ขณะที่สงฆ์ทั้งหลายกำลังประชุมกันเพื่อชำระอธิกรณ์ภายในเมืองเวสาลี คือ มีเสียงแข็งแรงแจนไม่สามารถดำเนินการพิจารณาอธิกรณ์ของภิกษุวัชชีบุตรได้ จึงตกลง เลือกตัวแทนไปประชุมดำเนินการที่วาฬิการาม ในกรณีแรก มีข้อน่าสังเกตว่า ใน การศึกษาของฝ่ายเถรวาทจะไม่ใส่ใจคำพูดหรือข้ออ้างนี้เพราะถือเอาพฤติกรรมที่ แสดงออกทั้งหมดเป็นประเด็นสำคัญในการตีความเรื่องเล่า เมื่อมองจากอีกมุมหนึ่ง เป็นไปได้ว่า สงฆ์สมัยนั้นมีการตีความพระวินัยสิกขาบทแตกต่างกันระหว่างเป็นสอง แบบ คือ พระสงฆ์ฝ่ายดำรงวินัยสิกขาบทตามเจตนารมณ์การสังคายนาครั้งที่ 1 เห็นว่าพระสงฆ์ไม่ควรรับเงินหรือมีทรัพย์สินไว้ในครอบครองไม่ว่าด้วยเหตุผล ใด ๆ ก็ตาม แต่เหล่าภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีตีความเรื่องการรับเงินรับทองว่าเป็น สิ่งที่สามารถทำได้เนื่องจากความจำเป็นบางอย่าง ความผิดต่าง ๆ ที่กล่าวถึงใน สัตตสติกขันธกะที่ฝ่ายเถรวาทเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่นั้นที่จริงก็เป็นเรื่องสิกขาบท เล็กน้อยทั้งสิ้น ดังเสถียร โพธิ์นันทะชี้ว่า “สำหรับวัตถุ 10 ประการนั้น ถ้าพิจารณา โดยเที่ยงธรรมก็จะเห็นได้ว่ามิใช่ครุกาบัติ เป็นด้วยภิกษุวัชชีบุตรปรารณาจักเล็ก สิกขาบทเล็กน้อยตามพระบรมพุทธานุญาตที่ทรงมิไว้สมัยจวนใกล้ปรินิพพาน นั้นเอง” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 113-114) เสถียรอ้างคำพูดของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท) ที่เคยวิจารณ์พฤติกรรมของพวกภิกษุวัชชีบุตร ไว้ว่า “. . . เช่นบัญญัติวัตถุ 10 ประการเป็นตัวอย่าง จะลงโทษว่าเจ้ากูประพฤติ เสียหายหมาย้ายพระพุทธศาสนาทีเดียวก็ไม่ชอบ” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 114) ซึ่งต่างจากคัมภีร์ที่ปวงศัที่กล่าวโทษพระสงฆ์กลุ่มนี้ว่า “ทำสิ่งอันเป็น เสียนนามในพระศาสนา” (กรมศิลปากร, 2557, หน้า 28)

ผู้วิจัยมีข้อสงสัยว่าสิ่งที่ภิกษุวัชชีบุตรทั้งหลายประพฤติดังเฉพาะเรื่อง การรับเงินรับทองนั้นไม่น่าจะเกิดขึ้นจากอำเภอใจของภิกษุวัชชีบุตรรูปใดรูปหนึ่ง แต่อาจมีการตกลงร่วมกันของชุมชนสงฆ์วัชชีบุตรในเมืองเวสาลีว่าอะไรทำได้หรือ ทำไม่ได้ ดังที่มีการใช้คำว่า “สงฆ์” เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการขอรับเงิน และทอง การบังคับให้พระยสกาภิกษุบุตรไปขอโทษอุบาสกอุบาสิกา หรือ

เมื่อจะกล่าวหาพระยสากันทกบุตรก็ประชุมตกลงกันก่อน เมื่อเห็นว่า “พระยสากันทกบุตรยังไม่ได้รับแต่งตั้งเลยก็ประกาศตัวแก่ชาวบ้าน” เป็นความผิดที่สงฆ์จะพึงลงอุกเขปนิยกรรม ถ้าหากพฤติกรรมของภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นเรื่องความปรารถนาส่วนตัวของบุคคล เหตุใดการระงับอธิกรณ์ที่เกิดจากการละเมิดเรื่องนี้จึงกลายเป็นประเด็นที่ทำให้กลุ่มพระยสากันทกบุตรต้องระดมคณะสงฆ์จำนวนมากเพื่อตอบโต้หรือชำระความผิดของภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีครั้งใหญ่ หลักฐานจากฝ่ายบาลีคือ ทิปวงศ์และอรรถกถาวัลลภกล่าวว่า การดำเนินการครั้งนั้นสร้างผลกระทบครั้งใหญ่คือ ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีได้รวบรวมสงฆ์จำนวนถึงหมื่นรูปทำสังคายนาที่เรียกว่า “มหาสังคิติ” และเรียกกลุ่มตนว่า “มหาสังฆิกะ” อันกลายเป็นสงฆ์กลุ่มแรกที่แยกตัวออกจากคณะสงฆ์เดิมและจากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองได้เกิดผลกระทบอย่างต่อเนื่องต่อคณะสงฆ์และการตีความพระธรรมวินัย รวมทั้งเรื่องอื่น ๆ ด้วย หลักฐานชั้นต้นของฝ่ายบาลีไม่ได้ระบุว่าภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีเป็นกลุ่มเดียวกันกับมหาสังฆิกะ แต่คัมภีร์ที่ปวงศ์และในปรมัตถทีปนี อรรถกถาปัญจปรกรณ์ อภิธรรมปิฎก (อรรถกถาภาววัตถุ) มีเนื้อหาที่ระบุว่าเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวนี้และกล่าวว่าภิกษุชาววัชชีบุตรแห่งเวสาลีเป็นพวกเดียวกันกับมหาสังฆิกะ

หลักฐานจากฝ่ายบาลีชี้ว่า การแตกนิกายของพุทธศาสนาในยุคแรกเกิดจากความประพฤติดุชชยของภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลี สงฆ์กลุ่มนี้ไม่พอใจที่ถูกลงโทษจึงรวบรวมพรรคพวกทำสังคายนาแข่งกับสังคายนาของฝ่ายพระเถระและเรียกตนเองว่ามหาสังฆิกะ ภาพประทับที่เถรวาทมีเกี่ยวกับมหาสังฆิกะและคณะสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ จึงเป็นเชิงลบเสมอมาเพราะมองว่า สงฆ์เหล่านั้นพยายามปรับเปลี่ยนหรือถอนสิกขาบทและเสริมแต่งคำสอนขึ้นมาใหม่ มีความประพฤติหย่อนยานที่ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอันแท้จริง ตราประทับแห่งความเสื่อมทรามที่ไม่อาจลบเลือนได้ง่ายนักจากความคิดของฝ่ายเถรวาทที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากคัมภีร์ที่ปวงศ์และอรรถกถาภาววัตถุ

จุดกำเนิดของมหาสังฆิกะตามคำบอกเล่าของฝ่ายเถรวาทโดยเฉพาะคัมภีร์ที่ปวงค์เริ่มต้นจากความปรารถนาที่จะประพฤติตามใจตนเอง ตัดทอนสิกขาบทปรับหลักธรรมคำสอนใหม่ หมายความว่า คณะสงฆ์เหล่านั้นมีความอ่อนด้อยในข้อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ความเข้าใจอัตลักษณ์ของคณะสงฆ์อื่น ๆ ที่ต่างจากเถรวาททำนองนี้ทำให้ชาวเถรวาทคิดว่าตนเองเหนือกว่าคณะสงฆ์อื่น ๆ ตั้งแต่เริ่มแรกของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจนในปัจจุบัน ความเข้าใจว่าตนเองเหนือกว่าพุทธศาสนิกายอื่น ๆ ในด้านการปฏิบัติและรักษาสืบทอดพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านี้ อิงอยู่กับ (1) ประวัติศาสตร์การสืบทอดคัมภีร์ที่เถรวาทอ้างว่าตนเองได้ดำรงรักษาความบริสุทธิ์แห่งคัมภีร์ที่รวบรวมไว้ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ 1 โดยการสังคายนาที่เกิดขึ้นอย่างน้อย 2 ครั้งคือ ครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 (2) ความเชื่อว่า พระสงฆ์กลุ่มตนสืบทอดสำนักพระธรรมวินัยที่น่าเชื่อถือได้เพราะผู้เป็นปฐมอาจารย์ล้วนแต่มีชีวิตอยู่ร่วมกับพระพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ และรับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาโดยตรง และการเชื่อว่า (3) คณะสงฆ์อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังนั้นไม่ซื่อสัตย์ต่อพระธรรมวินัย ทั้งในแง่การปฏิบัติและการสืบทอดการสืบทอดคำสอนอาศัยมติของอาจารย์เป็นหลัก (อาจารย์วาท) การไม่ให้ความสำคัญเคารพต่อการสังคายนาครั้งที่ 1 และ 2 อาศัยแต่มติของอาจารย์ของสำนัก ซึ่งไม่ใช่หลักประกันของการสืบทอดพระธรรมวินัยอันถูกต้อง การปฏิเสธประวัติศาสตร์การรักษาและสืบทอดพระธรรมวินัยที่คณะสงฆ์ยุคแรกรวบรวมไว้และจารีตอันต่อเนื่อง จึงมีสถานะภาพเป็นอื่นในประวัติศาสตร์พระธรรมวินัยและเป็นอื่นจากพระสงฆ์ผู้สืบทอดศาสนาอันมาแต่พระพุทธเจ้า

ผู้วิจัยเสนอว่าประวัติศาสตร์การสังคายนาครั้งที่ 2 มีความสำคัญในการหล่อหลอมทัศนคติของชาวเถรวาทที่มีต่อคณะสงฆ์อื่นโดยเฉพาะต่อมหาสังฆิกะเป็นอย่างมาก ประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ได้ทำให้ “เสียง” ของภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นเสียงแห่ง “สัทธรรมปฏิรูป” ที่สำคัญกว่านั้นคือได้ทำให้เสียงนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสำนักต่าง ๆ ในพุทธศาสนายกเว้นเถรวาท ทั้งที่ไม่มีหลักฐานที่ทำให้ระบุได้อย่างชัดเจนว่าภิกษุชาววัชชีบุตรกับมหาสังฆิกะเป็นพวกเดียวกัน และมหาสังฆิกะคือต้นกำเนิดหรือหน่อเชื้อของนิกายที่ไม่เชื่อตรงต่อคำสอนของพุทธศาสนา

7. ถอดรื้อความเข้าใจเกี่ยวกับมหาสังฆิกะ

ภาพลักษณ์ของชาวเถรวาทที่ปรากฏผ่านเรื่องเล่าในพระไตรปิฎกและอรรถกถา (การสังคายนาครั้งที่ 1-3) คือความเชื่อตรงต่อพระธรรมวินัย การไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ และไม่ถอดถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ความเคร่งครัดในพระวินัยสิกขาบทปรากฏผ่านเหตุการณ์สังคายนาครั้งที่ 2 การชำระวัดอุ 10 ประการ และการตีความอภิธรรมอย่างเคร่งครัดในคัมภีร์กถาวัตถุ (พระไตรปิฎก เล่ม 37) เพื่อตอบโต้ ยืนยันและปฏิเสธคำสอนที่เสนอโดยสำนักพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ที่แยกตัวออกไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-3 ภาพลักษณ์อันเคร่งครัดในพระวินัยนั้นถูกเข้าใจเสมอมาว่าสายเถรวาทอยู่เหนือนิกายอื่น ๆ ทั้งหมดตั้งแต่เริ่มต้นจนปัจจุบันคำถามคือ จริงหรือไม่ที่พุทธศาสนาเถรวาทมีความเหนือกว่าพุทธศาสนานิกายอื่นในเรื่องความเชื่อตรงต่อพระธรรมวินัย เป็นผู้ที่รักษาความบริสุทธิ์แห่งพระสัทธรรมไว้แต่เพียงผู้เดียวส่วนมหาสังฆิกะคือผู้ทำลายหรือผู้เป็นเลี่ยนหนามแห่งพระศาสนา?

ตามข้อกล่าวหาที่ว่าพระสงฆ์ (พระวัชชีบุตรแห่งเวสาลี) ซึ่งคัมภีร์เถรวาทระบุว่าเป็นพวกเดียวกันกับมหาสังฆิกะนั้นมีความประพฤติหย่อนยาน แก่ไขพระบัญญัติสิกขาบทและตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าจนผิดไปจากที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกบาลี อะไรคือข้อพิสูจน์ที่ว่าพระสงฆ์เหล่านั้นมีความประพฤติหย่อนยาน ไม่รักษาพระวินัย และทำให้เกิดสัทธรรมปฏิรูป การทำความเข้าใจเกี่ยวกับมหาสังฆิกะมีข้อที่น่าพิจารณา ดังนี้

1. พระไตรปิฎกภาษาบาลีไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อมาหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ดังที่อรรถกถาและคัมภีร์ที่ปวงศอ้างว่าภิกษุชาววัชชีบุตรรวบรวมคณะสงฆ์กลุ่มใหญ่แยกตัวออกไปทำสังคายนาแข่งขันกับฝ่ายพระเถระและต่อมากลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า มหาสังฆิกะ บันทึกของพระสมณเสวียนจึงกล่าวถึงเหตุการณ์สังคายนาคู่แข่ง (Counter-council) นี้ด้วย แม้จะระบุเวลาแตกต่างกันมากแต่ให้ข้อมูลไว้น่าสนใจ ท่านบันทึกไว้ว่า

จากที่ที่พระอานนทบรรลอรหัตผล บ่ายหน้าไปทางตะวันตกประมาณ 20 ลี้ มีสถูปซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชเจ้าทรงสร้างไว้ ที่นี้เป็นที่ชุมนุมรวบรวมพุทธคัมภีร์ของสงฆ์ฝ่ายมหาสังฆิกะ เวลานั้น บรรดาสงฆ์บริษัทที่ไม่ได้เข้าร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกที่พระมหากัสสปเรียกชุมนุมขึ้น ก็มาชุมนุมกัน ณ ที่นี้ ซึ่งมีทั้งอเสขบุคคลและเสขบุคคล ต่างก็วิพากษ์วิจารณ์กันว่า “เมื่อครั้งพระตถาคตเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ก็ได้เป็นศิษย์ร่วมสำนักอาจารย์เดียวกัน ศึกษาพระธรรมเดียวกัน ครั้งพระองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว [พวกเรา] กลับถูกรังเกียจดูแคลน ผองเราก็ควรจะชำระรวบรวมพุทธคัมภีร์ทั้งหมด เพื่อเป็นการสนองพระคุณพระพุทเจ้าเช่นกัน” ว่าดังนี้แล้ว ทั้งสงฆ์ทั่วไปและอริยสงฆ์ ทั้งกุลบุตรและผู้มีสติปัญญาที่มาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียงที่นี้ ทำการชำระรวบรวมพระสูตรต้นตอปิฎก พระวินัยปิฎก พระอภิธรรมปิฎก พระสังยุตต์ปิฎก (Samyukta – pitaka) และหมวดธารณี รวมเรียกว่า ปัญจปิฎก สังคายนาครั้งนี้เป็นการชุมนุมและร่วมมือจากเสขบุคคล และอเสขบุคคล จึงเรียกว่า ฝ่ายมหาสังฆิกะ (ชีว ซูหลุน, 2547, หน้า 377)

ภาพลักษณ์ของมหาสังฆิกะจากบันทึกของพระสมณเสวียนจึงเป็นเชิงบวก สงฆ์กลุ่มนี้มองว่าตนเองถูกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม ทั้งที่สืบสายมาจากสำนักของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน แต่กลับถูกดูแคลน ข้อนี้นี้ทำให้ต้องรวบรวมผู้คนหลายฝ่ายจำนวนมากเข้าร่วมสังคายนาพระธรรมวินัยที่จะใช้ในชุมชนของตน การหาผู้เข้าร่วมสังคายนาจำนวนมากของฝ่ายนี้จึงมีเหตุผลชัดเจนขึ้นมา นั่นคือ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากฝ่ายพระเถระที่ทำสังคายนาไปก่อนหน้านี้แล้ว แต่คัมภีร์ของฝ่ายบาลีดูจะมองไปอีกทาง อรรถกถาถกถาวัตถุและคัมภีร์ที่ปวงศัปรายยาวว่า เหล่าภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีกับมหาสังฆิกะเป็นสงฆ์กลุ่มเดียวกัน มหาสังฆิกะจึงน่าจะเห็นด้วยกับการประพจน์วัตถุ 10 ประการของภิกษุชาววัชชีบุตรแห่งเวสาลีอันเป็นสาเหตุ

สำคัญที่ทำให้สงฆ์แตกกันครั้งแรก การสังคายนาครั้งใหญ่ (มหาสังคิติ) ก็เพียงเพื่อปรับพระธรรมวินัยให้รับกับความประสงค์ของพวกตน ข้อกล่าวหาของฝ่ายบาลีดูจะไม่ถูกต้องนัก เมื่อเชื่อมโยงกับบันทึกของสมณะเสวียนจิงและข้อมูลต่าง ๆ ที่อ้างถึงในบทความ Mahasamghika Origins: The Beginnings of Buddhist Sectarianism ของ Janice J. Nattier and Charles S. Prebish (1977) ซึ่งนำหลักฐานจากนิคายมหาสังฆิกะมาวิเคราะห์และชี้ให้เห็นว่า ข้อกล่าวหาที่ว่ามหาสังฆิกะมีประเพณีย้อนนานในพระธรรมวินัย เห็นด้วยกับการละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยที่เรียกว่าวัตร 10 ประการนั้น ไม่เป็นความจริง เพราะมหาสังฆิกะเองถือว่าวัตร 10 ประการนั้นขัดต่อพระวินัย ดังนั้น ผู้ประพฤติวัตร 10 ประการจึงผิดพระวินัยหมวดปาจิตติยและนิสัคคียปาจิตติย ข้อนี้ไม่แตกต่างจากสิ่งที่เถรวาทยึดถือ ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบวัตร 10 ประการของเถรวาทและมหาสังฆิกะ

วัตร 10 ประการ (สิกขาบทเล็กน้อย)	เถรวาท/สถวีระ	มหาสังฆิกะ	หมายเหตุ
1. สิงคิโลนกับปะ	ปาจิตติย ข้อ 38	ปาจิตติกะ ข้อ 37	มีความเห็นตรงกัน
2. ทวังคุลกับปะ	ปาจิตติย ข้อ 37	ปาจิตติกะ ข้อ 36	มีความเห็นตรงกัน
3. คามันตรกับปะ	ปาจิตติย ข้อ 35	ปาจิตติกะ ข้อ 33	มีความเห็นตรงกัน
4. อาวาสกับปะ	เป็นอาบัติ	เป็นอาบัติ	(คัมภีร์ภาษาจีน)*
5. อนุมติกกับปะ	เป็นอาบัติ	เป็นอาบัติ	(คัมภีร์ภาษาจีน)*
6. อาจิณณกับปะ	เป็นอาบัติ	เป็นอาบัติ	(คัมภีร์ภาษาจีน)*
7. อมัตถิกกับปะ	ปาจิตติย ข้อ 37,39	ปาจิตติกะ ข้อ 36, 39	ไม่มีความเห็นต่าง
8. ขโลคิง ปาตุง	ปาจิตติย ข้อ 51	ปาจิตติกะ ข้อ 76	ไม่มีความเห็นต่าง

9. อทสกัง นิสีทณัง	ปาจิตติย ข้อย 89 นิสัคคียปาจิตติย ข้อย 15	ปาจิตติกะ ข้อย 86 นิสัคคิกะ-ปาจิตติกะ ข้อย 15	ไม่มีความเห็นต่าง (คัมภีร์ของมหา สังฆิกะอธิบายข้อ กำหนดเรื่องความ ยาวและความ กว้างของชายผ้า นีสีทณะที่ห้าม ไว้เช่นเดียวกับ สิกขาบทของ เถรวาท)
10. ชาตรุปรชตัง	นิสัคคียปาจิตติย ข้อย 18	นิสัคคิกะ-ปาจิตติกะ ข้อย 18	ไม่มีความเห็นต่าง

หมายเหตุ * Janice J. Nattier and Charles S. Prebish ระบุว่า ข้อประพจน์ทั้ง 3 ประการนี้มหาสังฆิกะไม่เห็นด้วยเช่นกัน แต่ไม่ได้อยู่ในคัมภีร์สันสกฤตของฝ่ายมหาสังฆิกะโดยตรงคัมภีร์ฝ่ายจีนระบุว่า สิกขาบทเหล่านี้อยู่ใน *ภิกษุประภิรณกะ* ของนิายโลกุตตรวาทิน นิกายย่อยของมหาสังฆิกะ (Nattier and Prebish, 1977, pp. 241-244)

Nattier และ Prebish ได้ชี้ว่า เมื่อทำการสำรวจอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว เปรียบเทียบกันรายสิกขาบท ประเด็นวัตถุ 10 ประการที่ฝ่ายบาลีอธิบายว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ยึดถือในเมืองเวสาลี และแสดงไว้ในพระวินยปิฎก จุฬวรรค เมื่อเปรียบเทียบกับข้อความในหลักฐานของฝ่ายมหาสังฆิกะในเรื่องเดียวกันแล้ว “เราต้องสรุปว่าไม่มีอะไรที่น้อยไปกว่าความสมบูรณ์และการเห็นพ้องต้องกันอย่างยิ่ง” (Nattier and Prebish, 1977, p. 244) แม้แต่สิกขาบทข้อเดียวที่มหาสังฆิกะถูกกล่าวหาในการสังคายนาครั้งที่ 2 ที่เมืองเวสาลี คือเรื่องการรับเงินและทองนั้นก็ไม่มีพบหลักฐานใด ๆ (ในฝ่ายสันสกฤตหรือภาษาจีน) นอกจากในพระไตรปิฎกบาลีที่ขยายความโดยฝ่ายเถรวาทเท่านั้น

นักวิชาการหลายคน เช่น Bureau, Bachow, Howfinger, Frauwallner และ Roth จึงได้ยอมรับมานานแล้วว่า วินัยบัญญัติของนิกายมหาสังฆิกะนั้นนั้นจะเป็นคัมภีร์วินัยชั้นที่เก่าแก่ที่สุดของของพุทธศาสนา ความกระชับสั้นของวินัยบัญญัติดังกล่าวเป็นคุณสมบัติที่แสดงถึงความเก่าแก่อย่างมาก ไม่ใช่แสดงถึงความหย่อนยานในการปฏิบัติ การมีสมมติฐานว่าความกระชับสั้นของบทบัญญัติเท่ากับความหย่อนยานในพระวินัย เป็นสมมติฐานที่ไม่สมเหตุผล ผล ดังนั้น โดยสรุปเราต้องยืนยันจุดยืนของเราว่า โดยยึดเอาวัตถุ 10 ประการในสังคายนาที่เมืองเวสาลีเป็นพื้น นิกายมหาสังฆิกะประมาณวัตถุ 10 ประการเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในหลักฐานของฝ่ายบาลี และเราเห็นด้วยกับ Bureau ที่ให้ข้อสังเกตว่า ข้อปฏิบัติทั้ง 9 ประการของภิกษุชาวเมืองเวสาลีนั้นไม่สามารถรวมเป็นหนึ่งในสาเหตุของการแตกนิกายซึ่งแยกมหาสังฆิกะออกจากสถวีระดังที่พงศาวดารลังกากล่าวไว้ และยึดถือตามกันมาโดยนักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาบางคน

โดยอาศัยการส่องสว่างในงานเขียนที่อ้างถึงโดย Howfinger และ Bureau กับข้อมูลใหม่ที่ปรากฏต่อหน้าเรา รวมทั้งข้อมูลจากฝ่ายสันสกฤต ยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าภิกษุชาววัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลี ไม่ใช่กลุ่มเดียวกันกับนิกายมหาสังฆิกะ มหาสังฆิกะประมาณวัตถุ 10 ประการไว้รุนแรงมากและสอดคล้องกันในทุกๆ แหล่งข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบ (Nattier and Prebish, 1977, pp. 244-245)

เนื่องจากหลักฐานของฝ่ายมหาสังฆิกะชี้ว่า นิกายมหาสังฆิกะรังเกียจการประพจน์วัตถุ 10 ประการเช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาทหรือสถวีรวาท ทำให้ Nattier และ Prebish มีข้อสรุปว่า ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีไม่ใช่สงฆ์

กลุ่มเดียวกันกับมหาสังฆิกะดังที่คัมภีร์ที่ปวงสละและอรรถกถาว่าัตถุกล่าวถึงและ
วัตถุ 10 ประการจึงไม่ใช่ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่การเกิดนิยามมหาสังฆิกะดังที่ฝ่าย
เถรวาทลังกาประณาม ผู้เขียนเห็นด้วยว่าเมื่อให้ความสำคัญต่อหลักฐานชั้นต้น
คือพระไตรปิฎกภาษาบาลีของฝ่ายเถรวาท มีความเป็นไปได้ที่ภิกษุวัชชีบุตรแห่ง
เวสาลีที่สัตตสติกขันธกะกล่าวถึง จะไม่ใช่สงฆ์กลุ่มเดียวกันกับมหาสังฆิกะ การโยง
กลุ่มพระวัชชีบุตรแห่งเวสาลีเข้าเป็นพวกมหาสังฆิกะนั้นเป็นการขยายความ
อย่างไม่มีหลักฐานของฝ่ายเถรวาทในสมัยหลัง ถ้าเรื่องนี้เป็นจริง ก็หมายความว่า
ฝ่ายเถรวาทนั้นเข้าใจผิดเกี่ยวกับนิายหรือสำนักอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วง 1-200 ปี
หลังพุทธกาลตลอดมา คัมภีร์ที่รองรับความเข้าใจ (อันผิดพลาด) ของเถรวาทใน
ที่นี่ ได้แก่ คัมภีร์ที่ปวงสละและอรรถกถาว่าัตถุนั่นเอง

2. สถานภาพของคัมภีร์ที่ปวงสละและอรรถกถาว่าัตถุ และความที่กล่าว
ไว้ในคัมภีร์ทั้งสองซึ่งเกี่ยวข้องกับจุดกำเนิดนิกายต่างๆ ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
นั้นน่าจะต้องพิจารณากันใหม่ การตั้งนิกายใหม่ขึ้นมาเป็นมหาสังฆิกะโดยภิกษุวัชชี
บุตรแห่งเวสาลีนี้นั้นเป็นเรื่องราวที่ระบุไว้ในคัมภีร์เถรวาท 2 คัมภีร์เท่านั้นคือคัมภีร์
ที่ปวงสละและอรรถกถาว่าัตถุ คัมภีร์อื่น ๆ ของฝ่ายบาลี (เถรวาท) เช่น สัตตสติก
ขันธกะ สมันตปาสาทิกา และมหาวงศ์กล่าวถึงเหตุการณ์สังคายนาครั้งที่ 2 แต่ไม่
กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากสังคายนาดังกล่าว (บรรเจิด ขวลิตเรื่องฤทธิ์, 2558,
หน้า 62-63) คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดคือ สัตตสติกขันธกะ (อยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม 7)
เป็นหลักฐานชั้นเดียวที่เก่าแก่ที่สุด รองลงมาคือคัมภีร์ที่ปวงสละ ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่า
อรรถกถาว่าัตถุ (ฉบับบาลี) ที่รจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์ (เมื่อราว พ.ศ. 900)
อรรถกถาว่าัตถุได้ตั้งข้อความเกี่ยวกับการเกิดนิยามมหาสังฆิกะมาจากคัมภีร์
ที่ปวงสละ คัมภีร์ที่ปวงสละเป็นต้นธารความคิดของเรื่องนี้มีนักวิชาการด้านพุทธศาสน
ศึกษาหลายคนสันนิษฐานว่า คัมภีร์ที่ปวงสละนี้เรียบเรียงขึ้นจากคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดหลาย
ไปแล้วคือ คัมภีร์มหาวงศ์ของสำนักมหายานและของสำนักอภยคีรีวิหารในศรีลังกา
อีกที แต่ Eric Frauwallnar (1994) ชี้ว่าคัมภีร์ที่ปวงสละได้แหล่งข้อมูลมาจากคัมภีร์
มหาวงศ์ของสำนักอภยคีรีวิหาร การที่พระพุทธโฆษาจารย์ยอมรับแนวคิดเรื่อง

การแตกนิกายจากคัมภีร์ที่ปวงศ์และนำมาเล่าไว้ในอรรถกถาถาวัตถุและสมันตปาสาทิกาก็เพื่อจะโยงความสัมพันธ์ระหว่างการแตกนิกายในสังคายนาครั้งที่ 2 การแผ่พุทธศาสนาไปสู่ลังกาและการถกเถียงประเด็นทางอภิธรรมในคัมภีร์กถาวัตถุ (Gethin, 2012, p. 45) เมื่อยอมรับสืบทอดกันมาโดยสายเถรวาทลังกาจึงทำให้มุมมองของเถรวาทในลังกา เมียนมาและไทยเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ เห็นว่า “มีแต่เถรวาทเท่านั้น” ที่เป็นพุทธเดิมแท้ไม่ใช่พุทธเทียมเหมือนนิกายอื่น ๆ ที่แตกออกไปทั้ง 17 นิกาย รวมทั้งมหาสังฆิกะด้วย (ชาซากิ ชิซูกะ, 2560, หน้า 147-148)

สรุปได้ว่า คัมภีร์ที่ปวงศ์คือต้นธารความคิดที่มองนิกายมหาสังฆิกะและนิกายอื่น ๆ อย่างดูแคลน แนวอธิบายของที่ปวงศ์ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริงในราวพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา แต่เมื่อย้อนกลับไปมองหลักฐานจากคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตหรือนิกายอื่น ๆ ที่มีอยู่โดยเฉพาะจากคัมภีร์สมยเกโทปรจนจักร ที่แต่งโดยพระวสุมิตร (พระเถระในนิกายสรวาทสตีวาทีน มีชีวิตอยู่ราว พ.ศ.400) และคัมภีร์ศาริปุตระปฤจฉาสูตรของนิกายมหาสังฆิกะซึ่งเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงการแตกนิกายสมัยหลังพุทธกาล ทั้งสองคัมภีร์แม้จะกล่าวถึงการแตกนิกายครั้งแรก แต่ก็ไม่ได้ความเห็นส่วนตัวลงไปในเหมือนที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ปวงศ์ คัมภีร์สมยเกโทปรจนจักรของพระวสุมิตรมองว่า “ด้วยนานาทัศนะของโลกจึงทำให้เกิดความคิดขัดแย้งกัน จึงแบ่งแยกคำสอนของพระมุนีและกล่าวไปตามแต่ละมติ [ฝ่ายตน] (เมธี พัทธกษิระธรรม, 2559, หน้า 89) นิกายนี้ไม่คิดว่านิกายมหาสังฆิกะเป็นอธรรมวาทีและมองการแตกนิกายอย่างเป็นกลาง (ชาซากิ ชิซูกะ, 2560, หน้า 152-153) เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน นักวิชาการด้านพุทธศาสนศึกษาเห็นพ้องกันว่า คัมภีร์ที่ปวงศ์ (1) เสริมแต่งเรื่องราวเกี่ยวกับมหาสังฆิกะและนิกายอื่น ๆ เกินกว่าหลักฐานชั้นต้นทั้งสองบาลีและฝ่ายสันสกฤตตรงที่กล่าวว่าภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลีคือกลุ่มที่แยกตัวออกไปตั้งเป็นนิกายมหาสังฆิกะ (2) ตัดสินฝ่ายที่แยกตัวออกไปอย่างมีอคติไม่มีความเป็นกลาง ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยว่าข้อสรุปสองประการนี้มีเหตุผลน่าพิจารณา โดยเฉพาะข้อสรุปที่ว่า นิกายมหาสังฆิกะเกิดจากภิกษุวัชชีบุตรแห่งเวสาลี และข้อกล่าวหานิกายมหาสังฆิกะนั้น

ไม่มีหลักฐานขั้นต้นรองรับ เมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อมูลเกี่ยวกับพระวินัยที่จะกล่าวถึงในข้อต่อไปก็เห็นได้ชัดเจนว่า การระบุวาทีกายอื่นเสื่อมทรมในด้านความประพฤติตามพระวินัยนั้น ดูขัดแย้งกับหลักฐานที่ค้นพบในปัจจุบัน

3. Nattier และ Prebish ได้สืบค้น*ศาริปุตรปริยจกาสูต* และพบหลักฐานว่ามหาสังฆิกะไม่ได้เกิดขึ้นเพราะปัญหาเรื่องวัตถุ 10 ประการและไม่ใช่เพราะมติ 5 ประการของพระมหาเถระ แต่มาจากการเพิ่มเติมข้อบังคับในพระวินัยบัญญัติของกลุ่มพระสงฆ์เดิม การแตกกันของคณะสงฆ์มีสาเหตุมาจากการจัดระบบพระวินัยที่พระมหากัสสปะได้รวบรวมไว้เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ 1 ใหม่ ข้อความบางตอนของ *ศาริปุตรปริยจกาสูต* ที่ Lamotte แปลจากพระไตรปิฎก ฉบับไท่ฮกกล่าวไว้ ดังนี้

ครั้งนั้น มีภิกษุเถระรูปหนึ่งที่หิวกระหายในเกียรตินิยศ และทำให้เกิดข้อโต้แย้งกันขึ้น เขาคัดลอกพระวินัยของเรา แล้วนำมาจัดเรียงขึ้นใหม่ เพิ่มเติมและขยายความสิ่งที่พระกัสสปะประมวลเอาไว้และสิ่งที่เรียกว่า พระวินัยแห่งการสังคายนาครั้งใหญ่ (มหาสังคหวินยะ) พระเถระรูปนั้นได้รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่สังคายนาครั้งนั้นตัดออกไป ด้วยตั้งใจหลอกลวงพระใหม่ ๆ ดังนั้นจึงก่อตั้งคณะ (ที่ขัดกับมหาสังคายนา) ขึ้นมา ครั้งนั้นมีภิกษุบางรูปได้ร้องขอให้กษัตริย์ทรงดำเนินการตัดสิน กษัตริย์ทรงรับสั่งให้ทั้งสองสำนักมารวมกัน และออกเสียงโดยการจับสลากใบดำและใบขาว ทรงประกาศว่า ผู้ที่เห็นด้วยกับพระวินัยแบบเดิม ให้เลือกสลากสีดำ ผู้ที่เห็นชอบด้วยพระวินัยที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ ให้เลือกสลากสีขาว ภิกษุผู้เลือกสลากสีดำมีจำนวนมากกว่าหนึ่งหมื่นรูป และผู้เลือกสลากสีขาวมีมากกว่าหนึ่งพันรูปไปหน่อยหนึ่ง เมื่อ กษัตริย์ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า คำสอนของคณะสงฆ์สองกลุ่มนี้ ล้วนเป็นบทบัญญัติของพระพุทธเจ้า แต่พวกเขามีความชอบ

ไม่เหมือนกัน สงฆ์ทั้งสองกลุ่มไม่ควรจะอยู่ร่วมกัน ในฐานะผู้ที่ศึกษาพระวินัยบัญญัติเก่าแก่แต่เดิมมาเป็นสงฆ์กลุ่มใหญ่ จึงควรจะเรียกกลุ่มนี้ว่ามหาสังฆิกะ ส่วนผู้ที่ศึกษาพระวินัยสิกขาบทที่เรียบเรียงและเพิ่มเติมขึ้นใหม่ มีจำนวนน้อย แต่พวกเขาทั้งหมดเป็นพระเถระ (สเถวีระ) ดังนั้น จึงควรเรียกพระสงฆ์กลุ่มนี้ว่า สเถวีระ (Lamotte, 1958, p.189 cited in Nattier and Prebish, 1977, p.189)

ข้อมูลนี้แตกต่างจากเรื่องราวที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ “เกณฑรรณมติจักรศาสตร์” ของพระวิสุมิตรที่กล่าววามติ 5 ประการของพระมหาเถวะสร้างความแตกแยกภายในคณะสงฆ์ มหาเถวะเสนอให้คณะสงฆ์ยอมรับมติของตน และเมื่อพระราชา (พระเจ้ากาลาโศกราช) เสด็จมาระงับข้อพิพาท พระมหาเถวะเสนอให้มีการลงคะแนนและชนะพระสงฆ์กลุ่มธรรมวาทีที่เห็นว่ามติของพระมหาเถวะเป็นมิจฉาทิฎฐิ์ หลักฐานชิ้นนี้แต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 6 ซึ่งเขียนขึ้นภายหลังเหตุการณ์หลายร้อยปี Nattier และ Prebish จึงไม่ให้ความสำคัญต่อหลักฐานของฝ่ายสรวาสติวาทิน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณานัยสำคัญของเรื่องจากหลักฐานของฝ่ายมหาสังฆิกะกับคัมภีร์ที่ปวงศ์ มีเรื่องที่พอจะตีความให้สอดคล้องกันได้บ้างตรงที่ทั้งสองฝ่ายนี้ยอมรับว่ามีการเพิ่มเติมเนื้อหาใหม่ ๆ แก่คำสอนดั้งเดิม ที่ปวงศ์กล่าวว่ามีการตัดคัมภีร์บางส่วนออก เช่น คัมภีร์บริวาร อภิธรรมปิฎกทั้ง 6 คัมภีร์คัมภีร์ปฏิสัมภิทา นิเทศและชาดกออกแล้วแต่งใหม่ หลักฐานของมหาสังฆิกะว่ามีการเพิ่มบทบัญญัติในพระวินัย ซึ่งเราสามารถสรุปได้ว่าข้อขัดแย้งมาจากความเห็นต่างกันในเรื่องคัมภีร์พระวินัยและอื่น ๆ แต่ฝ่ายใดเป็นสาเหตุเริ่มต้นนั้น ดูทั้งสองฝ่ายจะโยนความผิดให้ฝ่ายตรงข้าม

ถ้าถือตามการศึกษาของ Nattier และ Prebish การแตกกันของคณะสงฆ์มาจากการขยายพระวินัยสิกขาบทของฝ่ายเถรวาทมากกว่าจะมีเหตุมาจากความไม่ยึดถือหรือการลดทอนพระธรรมวินัยบางข้อของฝ่ายมหาสังฆิกะ ข้อมูลของ Nattier และ Prebish แม้จะเก่าแล้วแต่สอดคล้องกับนักวิชาการหลายคนและ

ตรงกับหลักฐานต่างๆ ที่ค้นพบในปัจจุบันที่ชี้ไปในทำนองที่ว่ามีการขยายบทบัญญัติทางพระวินัยเกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคต้น แต่ก็เพิ่มขึ้นในหมวดเสขียวัตรซึ่งเป็นอาบัติเล็กน้อยมากเท่านั้น ส่วนพระวินัยหมวดสำคัญอื่น ๆ ทุกสำนักมีจำนวนเท่ากัน ข้อมูลใหม่ ๆ ชี้ว่า พระวินัยของมหาสังฆิกะมีน้อยสุดคือ 218-219 สิกขาบท เถรวาทดั้งเดิม (สถวีรวาท) มี 227 สิกขาบท ส่วนนิกายอื่น ๆ มีจำนวนสิกขาบทเพิ่มขึ้น การเพิ่มขึ้นทั้งหมดนั้นอยู่ในหมวดเสขียวัตร แม้ในหมวดเสขียวัตรเอง มหาสังฆิกะมีสิกขาบทน้อยกว่าเถรวาทเพียง 10 สิกขาบทเท่านั้น วินัยของภิกษุณีเองก็ไม่แตกต่างกันในหมวดสำคัญ แตกต่างกันเล็กน้อยในหมวดปาจิตติย (ฝ่ายเถรวาทมีมากกว่า 22 สิกขาบท) และเสขียวัตร (มหาสังฆิกะมากกว่า 2 สิกขาบท) เท่านั้น (ดู Nattier and Prebish, 1977, p. 268, Clarke, 2015, p. 62 และพระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2558, หน้า 26-33)

ตั้งแต่ 1988 เป็นต้นมา นักวิชาการตะวันตกจะยอมรับไปในทางเดียวกันว่าวินัยสิกขาบทเพิ่มขึ้นตามพัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยหลังพุทธกาล ช่วงศตวรรษที่ 1-3 สุกุมาร ดุต (Sukumar Dutt) ชี้ว่า สิกขาบทที่มากในพระปาติโมกข์ที่พระสงฆ์ในยุคแรกนิยมสวดนั้นมีเพียง 150 สิกขาบท ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น ๆ ก็มีการเพิ่มสิกขาบททีละน้อยตามความผิดของพระสงฆ์ (Dutt, 1988, pp. 69-70) สิกขาบทสืบทอดมาตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่ 1 (ก่อนคริสต์ศักราช 543) มีรายละเอียดและการจัดระบบแตกต่างกันในแต่ละสำนัก เพราะมีการเพิ่มสิกขาบทเข้าไปหลังจากแตกนิกายและตั้งสำนักของตนขึ้นมา ริชาร์ด กอมบริค (Richard Gombrich) ชี้ว่า นิกายส่วนใหญ่ที่แตกออกไปในยุคแรก และมีการเพิ่มสิกขาบทเข้าไปในคัมภีร์เกิดขึ้นในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราช นิกายแรกและนิกายเดียวเท่านั้นที่เก่าแก่กว่านิกายอื่น ๆ เพียงเล็กน้อยคือ มหาสังฆิกะ พระวินัยของนิกายนี้น่าจะเก่าแก่ที่สุด เก่ากว่าพระวินัยของฝ่ายบาลีนิกาย (เถรวาท) เหลือรอดมาได้เพราะมีการแปลสู่ภาษาจีน (Gombrich, 2006, p. 93) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอว่ามีการเพิ่มเติมพระวินัยบัญญัติขึ้นภายหลังนี้ มีคำถามว่า ถ้ามีการเพิ่มพุทธบัญญัติขึ้นในสมัยหลังพุทธกาลตามระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปจริง เหตุไฉน

พระวินัยบัญญัติข้อหลัก ๆ ของทุกสำนักจึงสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ทำให้เชื่อได้ยากว่ามีการเพิ่มเติมพุทธบัญญัติที่สำคัญภายหลังพุทธกาล แต่ผู้วิจัยคิดว่า เป็นไปได้ว่า นิกายต่าง ๆ ที่แตกออกไปในยุคแรก ๆ ไม่ได้มีข้อปฏิบัติแตกต่างกันมากและไม่ได้ตั้งข้อรังเกียจกันมาก เหมือนดังที่คัมภีร์ในลังกากล่าวไว้ การตั้งข้อรังเกียจนิกายต่าง ๆ ในคัมภีร์เถรวาทน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลาที่สำนักมหายาหารรุ่งเรืองเหนือสำนักอภัยคีรีวิหาร หรือก่อนช่วงเวลาที่พระพุทธโฆษาจารย์เดินทางไปยังกา ข้อรังเกียจนี้เป็นผลจากสำนักมหาวิหารต้องการอ้างความชอบธรรมเหนือนิกายอื่น ๆ ด้วยการอ้างว่าพวกตนคือนิกายเถรวาท ผู้สืบทอดความเป็นพุทธศาสนาที่แท้จริงมาจากคณะสงฆ์ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ 1-3 แต่เพียงผู้เดียว (Gethin 2012, pp. 50-54)

นอกจากนี้ หลักฐานจากฝ่ายจีนชี้ให้เห็นว่า มหาสังฆิกะยึดถือพระธรรมวินัยที่รับรองโดยพระอรหันต์ในการสังคายนาครั้งที่ 1 พระสมณะอิจังระบุว่า พระไตรปิฎกของมหาสังฆิกะมี 300,000 โศลก ส่วนสมณเสวียนจังกกล่าวว่ามหาสังฆิกะรับรองพระธรรมวินัยที่รวบรวมไว้ในสังคายนาครั้งที่ 1 แต่ได้นำเอาคติหลักธรรมอื่นแทรกเข้าไว้ด้วยแล้วแบ่งเป็นปัญจปิฎก คือสูตรปิฎก วินัยปิฎก อภิธรรมปิฎก สังยุตตปิฎกกับวินัยตรปิฎก ข้อความจารึกที่บ่งถึงคัมภีร์ของฝ่ายมหาสังฆิกะที่ขุดพบที่อมราวตีสุญและนาครชนิกอนตะ มีจารึกชื่อภิกษุณีและภิกษุที่ทรงวินัยปิฎกของฝ่ายมหาสังฆิกะ ยังมีจารึกที่ระบุว่านิกายมหาสังฆิกะมีพระสูตรตันตปิฎกอย่างน้อย 3 นิกายคือทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย และสังยุตนิกาย รวมทั้งมีอภิธรรมปิฎกอีกด้วย (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, หน้า 194) ข้อมูลเหล่านี้นับชี้ไปในทางเดียวกับข้อเสนอของ Nattier และ Prebish ซึ่งทำให้เราเห็นว่า นิกายมหาสังฆิกะอาจไม่ได้เป็นไปตามที่คัมภีร์ที่ปวงศของลังกาและหนังสือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของนักวิชาการในอดีตเสนอไว้แต่ประการใด ข้อกล่าวหาต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในหลักฐานของฝ่ายบาลีนิกายจึงต้องได้รับการทบทวนใหม่ ข้อที่พระวินัยหมวดสำคัญของทุกนิกายไม่แตกต่างกัน ไม่สนับสนุนข้อกล่าวหาของฝ่ายเถรวาทตามที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ปวงศและอรรถกถาถาวตล ความสอดคล้องดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่าทุกนิกาย

ล้วนให้ความเคารพต่อหลักการแห่งพระธรรมวินัย หากจะมีความแตกต่างกันก็เกิดขึ้นจากความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมสิกขาบทให้สอดคล้องกับท้องถิ่นที่สำนักพุทธศาสนาเหล่านั้นเข้าไปเผยแผ่คำสอนมากกว่า ที่สำคัญกว่านี้การอ้างว่าตนเองเป็นเถรวาทที่แท้จริงนั้นในศรีลังกาเกิดขึ้นเฉพาะในสงฆ์สำนักมหาวิหารนับแต่ศตวรรษที่ 9-10 เป็นต้นมาเท่านั้น

8. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

มาถึงตรงนี้ ภาพลักษณ์เกี่ยวกับความสูงส่งของนิกายเถรวาทเหนือนิกายอื่น ๆ นั้นอาจกลายเป็นเพียงมายาคติ ความเข้าใจใหม่ที่เป็นไปได้คือ ไม่มีข้อแตกต่างระหว่างพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ที่แยกตัวกันออกไปในประวัติศาสตร์ยุคต้นของพุทธศาสนา ดังจะเห็นว่า ข้อโจมตีที่ว่าคณะสงฆ์มหาสังฆิกะและอื่น ๆ ว่าเป็นความประพฤติเลวทรามไม่รักษาศรีพระวินัยสิกขาบทที่รวบรวมไว้แต่สังคายนาครั้งที่ 1 ไม่ใช่ข้อกล่าวหาที่มีหลักฐานชั้นต้นรองรับ หลักฐานที่มีอยู่ในปัจจุบันบ่งชี้ไปในทิศทางที่ว่า คณะสงฆ์กลุ่มที่แยกตัวออกไปจากนิกายเถรวาทในการแตกนิกายครั้งที่ 2 มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติทางพระวินัยโดยการจัดระเบียบระเบียบพระวินัยเล็ก ๆ น้อย ๆ บางข้อใหม่เท่านั้น หลักฐานทั่วไปบ่งชี้ไปในทำนองว่านิกายมหาสังฆิกะ มีคัมภีร์พระไตรปิฎกอยู่ครบ มีผู้เชี่ยวชาญด้านวินัยทั้งภิกษุและภิกษุณี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อพระธรรมวินัยเช่นเดียวกันกับสำนักอื่นๆ จำนวนพระวินัยสิกขาบทที่น้อยกว่านิกายอื่น ๆ และมีส่วนที่แตกต่างจากนิกายอื่นเฉพาะสิกขาบทเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนวินัยบัญญัติสำคัญมีจำนวนไม่ต่างกับนิกายเถรวาทและนิกายอื่น ๆ ที่แยกออกไปในสมัยหลัง ชวนให้เห็นว่าหลักฐานของฝ่ายเถรวาทที่กล่าวถึงประวัติการแตกนิกายยุคแรกของพุทธศาสนานั้นเมื่อตรวจสอบกันอย่างจริงจังและเทียบกับหลักฐานชั้นต้นอื่น ๆ ที่ค้นพบแล้ว จำต้องทบทวนกันใหม่ว่า น่าเชื่อถือเพียงใด การทบทวนเรื่องราวและข้อเสนอดังกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ย่อมจะช่วยให้เรามองเห็นตัวตนของตนเองและตัวตนของผู้อื่นแจ่มชัดขึ้น ทัศนคติที่มีต่อกันอันเนื่องความไม่ชัดเจนในประวัติศาสตร์หรือการสมมติความเชื่อจากจุดยืนใดจุดยืน

หนึ่งเพียงด้านเดียวก็อาจเบาบางลงได้ในที่สุด ภายใต้แนวคิดเรื่องความสามารถ ประเมินความจริงเกี่ยวกับนิกายต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ดังเราจะเห็นได้ในกรณีของมหาสังฆิกะ การมีจุดยืนแบบพหุนิยมทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ การยอมรับการดำรงอยู่ของนิกายต่าง ๆ ว่ามีสถานภาพไม่แตกต่างจากพุทธศาสนา นิกายเถรวาทย่อมเป็นการเคารพต่อผู้อื่นตามแบบที่เขาเป็น ไม่ใช่ตัดสินอย่างผิด ๆ หรือตัดสินโดยที่ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนเพียงพอ

ยังมีเรื่องอีกมากที่ควรศึกษาเพื่อการรื้อถอนอคติที่เถรวาทมีต่อนิกายอื่นๆ และความเข้าใจผิดที่มีต่อประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล เช่น ข้อเสนอของมหาเถระที่เชื่อกันว่าเป็นข้อเสนอทางอภิธรรมของสำนักต่าง ๆ ของฝ่ายมหาสังฆิกะและอื่น ๆ ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นมิชฌาภิบาล การสร้างความชอบธรรมของฝ่ายสำนักมหาวีรในศรีลังกาที่อ้างว่าตนเองเป็นเถรวาทที่ถูกต้องแต่เพียงผู้เดียวกับการเกิดขึ้น ความรุ่งเรืองและการล่มสลายของสำนักอภัยคีรีวิหาร เป็นต้น ควรมีการศึกษาเรื่องเหล่านี้ให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาในยุคต้นที่เถรวาทไทยยอมรับมานั้นมีที่มาที่ไปอย่างไร แท้จริง หรือ ในอีกแง่มุมหนึ่งนั้นเป็นอย่างไร การค้นพบความแตกต่างหลากหลายในบริบททางประวัติศาสตร์ น่าจะช่วยให้เราปรับทัศนคติที่มีอยู่ได้ถูกต้องและเปิดรับความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาได้มากขึ้นด้วย

ข้อที่ยังมีปัญหสำหรับงานวิจัยนี้ได้แก่ ข้อที่ผู้วิจัยยังไม่ได้สำรวจการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นเหตุการณ์สังคายนาครั้งที่สองและผลที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นในเอกสารงานวิจัยในภาษาต่างประเทศอย่างเพียงพอที่จะกล่าวอ้างว่างานวิจัยนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ต่อวงวิชาการพุทธศาสนศึกษาโดยทั่วไป หากพิจารณาการศึกษาเรื่องนี้ภายในบริบทของการศึกษาพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคแรกแล้ว คงพอจะถือได้กระมังว่างานวิจัยนี้มีคุณูปการสำหรับวงวิชาการด้านพุทธศาสนาในประเทศไทยอยู่บ้าง การชี้แนะจากผู้รู้จะเป็นแสงนำทางให้การวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้ก้าวหน้าต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2557). *พระคัมภีร์ที่ปวงศั: ตำนานว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป* (ปุ้ย แสงฉาย, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2552). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- คอนซ์, เอตเวิร์ด. (2552). *พุทธศาสนา สารและพัฒนการ*. (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชาซิกู, ซาซากิ. (2560). “วิธีเขียนแผนภาพการแตก 18 นิกาย” *ธรรมธรรมา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 3(1), 127-162.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2543). “การสังคายนาในมุมมองใหม่ หนทางสู่การแก้ปัญหา คณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน” *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 7(2), 5-29.
- ชีว ชูหลุน. (2547). *อ้างช้างจ้ง จดหมายเหตุการณ์การเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์. (2558). “เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร” *ธรรมธรรมา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 1(1), 55-96.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). *ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2558). “สิกขาบทในพระปาฏิโมกข์เกิดขึ้นเมื่อใด” *ธรรมธรรมา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 1(1), 13-54.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). (2529). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: กองทุนไตรรัตน์ภาพ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. เล่ม 7, 37. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2525ก). *พระวินัยปิฎก เล่มที่ 1 ภาคที่ 1 มหาวีรยัมภ์ ปฐมภาคและอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2525ข). *พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 4 กถาวัตถุ ภาคที่ 1 และอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เมธี พัทธกษิระธรรม. (2559). “Samayabhedoparacnacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1)” *ธรรมสาร วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 2(1), 67-103.

เมตตานนโท ภิกขุ. (2545). *เหตุเกิด พ.ศ.1 เล่ม 2 วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พระอาทิตย์.

ทองย้อย แสงสินชัย. (2546). *เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. 2545 เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

สุวรรณ สภาอานันท์. (2550). *ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2523). *พุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2551). *พระพุทธศาสนาหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Clarke, Shayne, (2012). “Vinaya.” in Sikl, Jonathan A., et, al.(ed). *Brill’s Encyclopedia of Buddhism* (60-68). The Natherlands: Leiden Brill.

- Cousins, L. S., (2012). “The Teachings of the Abhayagiri School.” Skilling, Peter. et, al.(ed), (2012). *How Theravada is Theravada? Exploring Buddhist Identities* (67-127). Thailand: Silkworm Books.
- Dutt, Sukumar. (1962). *Buddhist Monks and Monasteries in India: Their History and Their Contribution to Indian Culture*. Delhi: Motilal Banarsidas Publishers.
- Gethin, Rupert. (2012). “Was Buddhaghosa a Theravadin? Buddhist Identity in the Pali Commentaries and Chronicles.” Skilling, Peter. et, al.(ed), 2012. *How Theravada is Theravada? Exploring Buddhist Identities* (1-61). Thailand: Silkworm Books.
- Gombrich, Richard F.. (2006). *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Banares to Modern Colombo*. London: Routledge.
- Hick, John. (1985). *Problems of Religious Pluralism*. U.K.: Palgrave Macmillan.
- Nattier, Janice J. and Prebish, Charles S.. (1977). “Mahāsāṃghika Origins: The Beginnings of Buddhist Sectarianism,” *History of Religions*, 16(3), 237-272.
- Skilling, Peter. et, al.(ed). (2012). *How Theravada is Theravada? Exploring Buddhist Identities*. Thailand: Silkworm Books.
- Taylor, Charles. (1994). *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Edited and introduced by Amy Gutmann. U.K.: Princeton University Press.